

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРКАСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО**

Чабан А. Ю.

УКРАЇНА ТА ІМПЕРСЬКА РОСІЯ

Навчально-методичний посібник

Черкаси – 2016

УДК 94 (477)"16/19"
ББК 63.3 (4 Укр)
Ч 12

Рецензент:

доктор історичних наук, професор *Морозов А. Г.*

*Рекомендовано до друку вченою
радою навчально-наукового інституту
історії та філософії ЧНУ ім. Б.Хмельницького
(протокол № 1 від 26 серпня 2015 року)*

Чабан А.Ю.

Ч 12 Україна та імперська Росія : навч.-метод. посіб. /
А. Ю. Чабан. – Черкаси : ЧНУ ім. Б.Хмельницького, 2016. – 72 с.

У навчально-методичному посібнику запропоновано розробку лекцій, семінарських занять, форми та методи організації самостійної роботи, вміщено список рекомендованої літератури для студентів стаціонарної та заочної форми навчання навчально-наукового інституту історії та філософії з вивчення курсу «Україна та імперська Росія», який вивчається на старших курсах інституту.

УДК 94 (477)"16/19"
ББК 63.3 (4 Укр)

ЗМІСТ

Від автора.....	4
Мета та завдання курсу	7
Інформаційний обсяг навчальної дисципліни	9
Форма підсумкового контролю успішності навчання	11
Засоби діагностики успішності навчання.....	11
Робоча програма навчальної дисципліни «Україна та імперська Росія». Опис навчальної дисципліни	12
Структура навчальної дисципліни	13
Тематика і зміст лекцій.....	15
Тематика та зміст семінарських занять	49
Самостійна робота	54
Індивідуальні завдання	56
Методи навчання.....	59
Методи контролю.....	60
Питання для повторення	61
Розподіл балів, які отримують студенти	62
Критерії оцінювання знань і вмінь.....	63
Методичне забезпечення.....	64
Рекомендована література.....	67
Інформаційні ресурси	70
Післямова	71

ВІД АВТОРА

Програма вивчення навчальної дисципліни «Україна та імперська Росія» складена відповідно до освітньо-професійної програми підготовки спеціаліста галузі знань 0203 – гуманітарні науки, спеціальності 6.020302 «Історія».

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Україна та імперська Росія» є націотворчі і державотворчі процеси, міжнародні зв'язки, культурні явища і ментальність українців періоду існування Російської імперії (кінець XVII – початку XX ст.), що мали величезний вплив на подальшу долю української нації.

Історія України тісно пов'язана з історією Росії імперського типу. Відтак величезний пласт українського історичного процесу кореспондується з Російською імперією і її політикою щодо українців.

І хоча хронологічно програма охоплює період від другої половини XVII ст. до занепаду Російської імперії у 1917 р., до неї включено спеціальні теми про історичні шляхи зародження витоків імперської політики та реалізація її у новітні часи історії XX та XXI ст. Територіально йдеться про українські етнічні землі у рамках Російської імперії зазначеного періоду.

Оволодіння студентами історичних спеціальностей зазначеним блоком проблем передбачається на основі залучення і засвоєння якнайширшого кола джерел, історичних й історіографічних досліджень, задля чого ставиться завдання ознайомити їх з основними їх групами, на основі яких вивчається історія взаємовідносин уярмлених спільнот із державами імперського типу, історіографією та етнодержавознавчими інтерпретаціями найважливіших проблем.

Навчально-методичний посібник кореспондується із робочою програмою з курсу «Україна та імперська Росія», яка укладена відповідно до нормативної програми навчальної дисципліни на 54 годин і включає 12 тем. Вивчення курсу розраховане на один семестр. Програма побудована за вимогами кредитно-модульної (модульно-рейтингової) системи організації навчального процесу у вищих закладах освіти і складається з 1 змістового модуля.

Актуальність дослідження взаємовідносин України та імперської Росії має особливе значення не лише для копіткого аналізу витоків та шляхів історичних процесів, які відбувалися впродовж століть, але особливо значимі у наш час, коли у середині другого десятиліття XXI ст. загострилися протиріччя між суверенними державами визнаними усім цивілізованим світом Україною та Російською Федерацією.

Анексія Росією Криму, збройний конфлікт на південному Сході України у наші дні засвідчили продовження імперських зазіхань агресивного сусіда, лідери якого постальгують за утвердженням гегемонії на пострадянському просторі. З кінця 90-х років XX ст. прояви цих зазіхань яскраво проявилися в Придністров'ї, Абхазії та Південній Осетії. Не отримавши гідної оцінки міжнародної спільноти, Російська Федерація відчула свою безкарність, вседозволеність. Одним із результатів цього стали події 2014 року на території України.

Сценарій розгортання подій відпрацьований до деталей. Це:

- нагнітання через засоби масової інформації як російськими так в власними, представниками проросійських політичних партій та громадських організацій невдоволення до місцевого керівництва з боку населення;
- використання постальгічних настроїв за великим Радянським Союзом із його стабільністю, хоча й бідністю, домінантою на значній частині карти світу;
- використання протестних настроїв у громадян, які викликані погіршення економічного становища значної частини населення, що стали можливими в результаті грабінницьких захоплень державної власності через ваучерну приватизацію, розпаювання земель, корупційних проявів в суспільстві, неминучими при первісному накопиченні капіталу;
- сприяння сепаратним проявам серед населення невдоволених автономних чи напівавтономних формувань, яким надсилалася відповідна матеріальна допомога аж до озброєння. Так відбувалося у Придністров'ї, населення якого не схвалювало шлях Молдови до великої Румунії, Абхазії, населення якої в основному жило за рахунок зв'язків з Росією і не сприймало курс Грузії на дистанціювання з північним сусідом. Дещо іншою була ситуацію у Криму на початку 90-х років XX ст. Тут також домінували сепаратистські настрої, що привело до значного загострення з Україною, однак взаємостосунки вдалося уладнати через надання Криму широкої автономії. Важливим фактором тут стала наявність кримсько-татарського населення.

Подальшою сторінкою розгортання цього сценарію були:

- допомога у проведенні протестних акцій, медійний супровід у власних засобах масової інформації та через активний вихід на закордон. Широко використовувався той факт, що російська інформаційна мережа практично повністю покриває суверенний простір кожної із держав;

- сприяння у формуванні сепаратистських органів самоуправління, які проголошували необхідність виходу із складу держав. Проголошення необхідності і проведення референдумів;
- надання економічної, політичної та військової допомоги новоутвореним формуванням.

Такі сучасні прояви, по-суті, імперської політики Росії щодо держав сусідів. Однак корені такої політики сягають глибокої давнини. Вони потребують досконалого наукового осмислення, врахування у розробці стратегії і тактики сучасної національної державної політики, проектування на перспективу організацію взаємостосунків.

При цьому ми повинні неупереджено враховувати те, що:

- Україна приречена бути сусідкою економічно, військово, політично потужної Росії;
- з Росією нас пов'язують економічні взаємостосунки, які сягають третини зовнішнього товарообороту нашої держави. Україна є в значній мірі залежної від Росії, насамперед, у поставці енергоносіїв, окремих комплектуючих для промисловості, атомних електростанцій тощо;
- у нас традиційно тісні зв'язки між населенням країн, певне спільне ментальне бачення щодо духовних, релігійних цінностей, близькість мов, історичні випробовування, які долалися спільно.

Міждисциплінарні зв'язки. Навчальна дисципліна «Україна та імперська Росія» тісно пов'язаний із загальними курсами, спецкурсами та спецсемінарами, що викладаються кафедрами історичних спеціальностей: «Нова історія України», «Формування української нації», «Етапи державності України», «Українська етнологія», «Українське національне відродження кінця XVIII – початку XX ст.», «Україна в контексті розвитку європейської цивілізації в епоху середньовіччя та нового часу», «Історія Росії».

МЕТА ТА ЗАВДАННЯ КУРСУ

Метою викладання навчальної дисципліни «Україна та імперська Росія» є поглиблене вивчення студентами особливостей етносоціальних та державотворчих процесів в Україні від часів діяльності козацької держави Богдана Хмельницького до остаточної ліквідації ознак держави наприкінці XVIII ст., життя українського населення в складі імперської Росії у XIX ст. та на початку XX ст. Тематика курсу дає змогу з'ясувати основні етапи реалізації імперської політики Росії щодо України та визначити характерні тенденції їхнього розвитку.

Основними завданнями вивчення дисципліни «Україна та імперська Росія» є:

- на основі широкого залучення джерел та наукової літератури поглибити знання студентів, насамперед, з історії етнотворення, української державності від кінця XVII ст. до занепаду Російської імперії у 1917 р.;
- показати витоки та шляхи зародження імперської політики Росії щодо України;
- опрацювати процеси взаємовідносин України та Росії у XX ст.;
- ознайомитися з державницьким потенціалом української етнічної спільноти у зазначений період;
- визначити основні для вказаного періоду історії теоретичні поняття та терміни й вимагати від студентів їх чіткого розуміння та вміння оперувати ними при відповідях на семінарських заняттях, під час написання рефератів та індивідуальної роботи за дисципліною;
- сприяти виробленню наукового бачення етносоціальних та державотворчих процесів та явищ, вмінню трактувати їх із позицій наукових принципів історизму, об'єктивності, всебічності, логічності та робити порівняльний аналіз подібних процесів в Україні та інших країнах, визначаючи загальне та відмінне, домінанти і бічні течії державотворення;
- розвивати науковий підхід до різного роду джерел, критичне ставлення до отриманої інформації та самостійне їхнє переосмислення на основі вищезазначених наукових принципів;
- при написанні студентами рефератів та інших видів робіт вимагати оформлення наукового апарату у відповідності до державного стандарту;
- активізувати у студентів інтерес до історії української державності, звертаючи увагу на проблемні та малодосліджені питання в контексті формування України в рамках держав імперського типу;
- на семінарських заняттях постійно використовувати виховні моменти, прививаючи студентам повагу до історії свого народу, його

державницьких та культурних надбань, національного виховання, стимулюючи у них прагнення бути свідомими громадянами своєї держави;

- сприяти усвідомленню студентами залежності розвитку державотворчих процесів в Україні від геополітичної ситуації, суспільно-політичної кон'юнктури, ментальності й лідерських здібностей українських та російських державних керівників на різних етапах історичного періоду, що досліджується;
- формувати вміння студентів на основі вивчення історичних процесів аналізувати стан сьогоденних взаємовідносин, виокремлюючи причинно-наслідкові зв'язки, прогнозувати ймовірні наслідки та перспективи.

Завданнями курсу є також, у відповідності із вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати:

- понятійний та термінологічний апарат, що є основним для цієї дисципліни;
- видатних діячів українства, які в межах Російської імперії сприяли становленню України як нації і держави;
- всесвітньо відомі досягнення українців періоду, що вивчається;

вміти:

- визначати основні джерела (історичні пам'ятки) вивчення різних державотворчих процесів і явищ, відомих в Україні упродовж зазначеного періоду;
- аналізувати причинно-наслідкові зв'язки і закономірності національного розвитку українського суспільства всередині Російської імперії;
- розумітися на основних аспектах історії політичної культури українців у зазначений період;
- визначати фарватер державницького розвитку українців на різних історичних проміжках зазначеного періоду;
- визначати консолідуючі та гальмівні чинники процесу формування української державності в контексті вивчення держав імперського типу.

ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБС'ЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Тема 1. Вступ до вивчення дисципліни.

Актуальність вивчення проблеми взаємовідносин України та імперської Росії. Мета та завдання спецсемінару “Україна та імперська Росія кінця” як поглибленого вивчення курсу “Нова історія України”. Джерельна база дисципліни. Наукова література (праці українських та російських істориків) до спецсемінару. Методологічні засади вивчення основних проблем курсу.

Тема 2. Передумови формування імперської політики Росії.

Особливості етнотворення українського і російського народів. Геополітичне становище українських земель та його вплив на формування українського етносу. Найдавніші часи на землях України, вплив монголо-татарської навали, литовська та польська доба її історії.

Тема 3. Проблеми українсько-московських відносин доби національно-визвольної революції середини XVII ст. та в часи Руїни

Характеристика міжнародної ситуації. Зовнішня політика Речі Посполитої, Туреччини, Кримського ханства, Швеції, Росії та інших європейських країн щодо України. Внутрішньополітичне становище українського суспільства. Московофільська ідея в колах українського духовенства та козацької старшини.

Неоднозначність висвітлення цього періоду в працях істориків, шкіл і напрямків історіографії. Необхідність об'єктивного підходу, відмови від упередженості та екстраполяції сучасних політичних доктрин на ґрунт середини XVIII ст. Зовнішня політика Б. Хмельницького щодо Росії.

Переяславська угода 1654 р. у працях українських та російських істориків. Місія Бутурліна. Березневі статті 1654 року. Українське і російське трактування характеру союзу. Початок обмежень українського суверенітету. Конфедеративний характер Переяславської угоди. Політичні наслідки переяславських домовленостей.

Незавершеність і невизначеність українсько-російських перемовин. Московська доктрина “збирання руських земель” та її значення для подальших українсько-московських відносин. Діяльність Івана Виговського. Юрій Хмельницький.

Вплив внутрішніх факторів суспільно-політичного життя в Україні на розвиток українсько-московських відносин в останній третині XVII ст. Характеристика вимог московського уряду (січень 1658 р.). Початок громадянської війни в Україні. Розкол козацької старшини на принципах

зовнішньополітичної орієнтації. Політичні амбіції Олексія Михайловича щодо України. Андрусівське перемир'я, Вічний мир. Іван Брюховецький. Подальше інтегрування Гетьманщини до складу Росії.

Тема 4. Втрата державності України у XVIII ст.

Діяльність Петра I щодо України. Імперські амбіції як визначальний політичний курс по відношенню Росії до України. Становлення нової державної доктрини Росії та її наслідки для української державності. Діяльність Малоросійської колегії.

Реформування Гетьманщини (1708-1764 рр.). Примусова інтеграція господарського комплексу Гетьманщини до російського ринку. Уніфікація державних порядків Гетьманщини до російського зразка. Перехід від "московських" до "імперських" підходів щодо України.

Соціально-економічні та політичні передумови ліквідації автономії України та включення її території до складу Російської імперії. Два напрямки імперського тиску: 1) обмеження політичної автономії; 2) асиміляція.

Українська політика Катерини II та фактори, які впливали на її формування. Створення та діяльність Другої Малоросійської колегії. Скасування Запорізької Січі.

Тема 5. Імперська ідеологія Росії та Україна у XIX ст.

Соціально-економічні та політичні передумови національного відродження в першій половині XIX ст. Основні ідейні документи Кирило-Мефодіївського братства. Репресії російського царизму в галузі освіти. Київський університет. М. Максимович. Роль західноукраїнських земель у національному відродженні. Аракеєвщина в Україні.

Характеристика внутрішнього режиму в другій половині XIX ст. Діяльність Т. Г. Шевченка. "Основи". Виникнення громад. Указ Валуєва та його наслідки. Активізація діяльності Київської громади на початку 70-х рр. В. Б. Антонович, М. П. Драгоманов. Емський указ Олександра II, його значення для розвитку української культури. Політика русифікації в українських землях.

Поява перших українських політичних партій. Формування ідеологічного розмаїття партій українців. Український національний рух у контексті революції 1905-1907 рр. Антиукраїнський курс Петра Столипіна. Український фактор у Першій світовій війні і доля Російської імперії.

Тема 6. Взаємовідносини України та Росії у XX ст.

Україна у складі СРСР. Курс на створення єдиної спільноти – радянського народу та шлях до суверенності України. Взаємовідносини України та Російської Федерації у часи незалежності.

Сучасний етап взаємовідносин України та Росії.

ФОРМА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

Контроль знань здійснюється з метою встановлення рівня засвоєння студентами теоретичного матеріалу та практичних навичок, що передбачені навчальною програмою дисципліни і включає такі форми:

- поточний контроль;
- модульний контроль;
- підсумковий контроль;
- ректорський контроль.

Поточний контроль передбачає перевірку знань на семінарах (обговорення, повідомлення, реферати, тести тощо).

Модульний контроль передбачає проведення контрольних робіт за наслідками вивченого матеріалу навчальних тем кожного змістового модуля.

Підсумковий контроль передбачає залік. Для студентів всіх форм навчання передбачається написання контрольної роботи і реферату.

Підсумковий контроль - залік.

ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ

Формами діагностики успішності навчання є поточне опитування, контрольні роботи, тестування. Крім того, студенти оцінюються за вміння написання рефератів, наукових (публіцистичних) статей (повідомлень, тез), за участь у науково-практичних конференціях.

Засобами діагностики успішності навчання є:

- усна відповідь на семінарських заняттях та колоквиумах;
- поточні контрольні роботи; тестування;
- публікації у наукових виданнях, доповіді та повідомлення на наукових конференціях різного рівня;
- участь у наукових гуртках та проблемних групах;
- участь у розробці навчально – методичних матеріалів;
- підготовка рефератів, доповідей;
- розв'язання завдань;
- самостійна та індивідуальна робота із змістового модулю;

**РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«УКРАЇНА ТА ІМПЕРСЬКА РОСІЯ»
ОПИС НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ**

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни	
		денна форма навчання	заочна форма навчання
		Нормативна	
Кількість кредитів – 1,5	Галузь знань 0203 – гуманітарні науки (шифр і назва)	Нормативна	
Модулів – 1	Спеціальності: 6.020302 – Історія	Рік підготовки:	
Змістових модулів – 1		5-й	5-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання		Семестр	
Загальна кількість годин – 54		10-й	9-й
		Лекції	
Тижневих годин для денної форми навчання: аудиторних – самостійної роботи студента –	12 год.	0 год.	
	Практичні, семінарські		
	12 год.	8 год.	
	Лабораторні		
	Самостійна робота		
	30 год.	46 год.	
Індивідуальні завдання: год.			
Вид контролю: залік			

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л	п	лаб.	інд.	с.р.		л	п	лаб.	інд.	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Тема 1. Вступ до вивчення дисципліни.	4	1	1			2	4					4
Тема 2. Передумови формування імперської політики	4	1	1			2	4					4
Тема 3. Проблеми українсько-московських відносин доби національно-визвольної революції та Руїни	4	1	1			2	4		2			2
Договірні принципи українсько-московської спільності	4	1	1			2	4					4
Від Переяславської угоди 1654 року до Переяславських статей 1659 року	4	1	1			2	4		2			2
Політика Московської держави щодо України в період Руїни	4	1	1			2	4					4

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Тема 4. Втрата державності України у XVIII ст. Діяльність Петра I щодо України	5	1	1			3	5		2			3
Реформування Гетьманщини (1708-1764 рр.)	5	1	1			3	5					5
Втрата державності України у другій половині XVIII ст.	5	1	1			3	5					5
Тема 5. Імперська ідеологія і Україна в XIX ст.	5	1	1			3	5					5
Національне відродження першої половини XIX ст. і політика російського уряду.	5	1	1			3	5					5
Тема 6. Взаємовідносини України і Росії у XX ст	5	1	1			3	5		2			3
Разом за змістовим модулем 1	54	12	12			30	54		8			46
ІНДЗ			-	-		-			-	-	-	
Усього годин	54	12	12			30	54		8			46

ТЕМАТИКА І ЗМІСТ ЛЕКЦІЙ

Тема 1. Вступ до вивчення дисципліни (2 год.)

Логіка викладу:

1. Теоретико-методологічні аспекти курсу. Предмет і завдання дисципліни.
2. Джерельна база курсу та її інтерпретації в науковій літературі.
3. Актуальність проблеми взаємовідносин України та імперської Росії в історичній ретроспективі.
4. Методичні та методологічні засади вивчення дисципліни.

Предметом курсу «Україна та імперська політика Росії» є взаємостосунки України Росії у історичній ретроспективі і їх проявів на сучасному етапі суспільного розвитку.

Конкретними завданнями предмету є:

- дослідження витоків зародження імперської політики Росії щодо України на різних періодах історичного розвитку;
- аналіз проявів імперської політики Росії в часи діяльності Української козацької держави середини XVII ст., часів Руїни. Окреслити наслідки Переяславської угоди;
- вивчення імперської політики Петра I, Катерини II щодо України у XVIII ст.;
- опрацювання напрямків реалізації імперської політики Росії XIX ст.;
- аналіз проявів імперської ідеології Росії у новітні часи історії у XX ст.;
- дослідження напрямків політики Російської федерації в часи діяльності суверенної України у наш час.

Хронологічні рамки курсу «Україна та імперська політика Росії» сягають від найдавніших часів до сьогодення. Оскільки саме на цьому відтинку історичного розвитку найбільш рельєфно проявилися основні напрямки імперських зазіхань північного сусіда до України.

Новизна запропонованого курсу полягає в тому, що, власне, вперше в університеті читається значний за обсягом аналітичний курс, який охоплює опрацювання історичних подій, політологічну оцінку взаємостосунків України і Росії на значному історичному обсязі.

Останні події в Україні зумовили інтенсифікацію дослідження імперської політики північного сусіда, визначення причин загострення сучасних стосунків між Україною і Росією.

Новизною нашого курсу є і те, що в процесі опрацювання його головних проблем ми і будемо посилалися на найновіші дослідження, аналіз реалій сьогодення.

Міжпредметні зв'язки. В процесі вивчення проблем дисципліни ми будемо посилалися на знання, які студенти отримали при вивченні «Історії України», «Історії Росії», «Політології», «Етнології», «Міжнародних відносин».

Методологічні та методичні засади вивчення дисципліни.

Безумовно, що дослідження взаємостосунків між Україною та імперською Росією на різних ступенях розвитку слід проводити саме на основоположних методологічних засадах. Тому необхідна чітка методологічна основа при здійсненні досліджень.

Відомо, що серед головних методологічних підходів, які використовуються дослідниками визначаються:

- формаційний;
- цивілізаційний
- геополітичний
- змішаний
- теологічний
- космогонічний та багато інших.

Безумовно, головний методологічний принцип, який буде використовуватися при вивченні курсу є змішаний, який враховує найбільш сучасні підходи при вивченні гуманітарних дисциплін.

Тобто, глибоке вивчення і опрацювання проблемних питань всіх етапів життя українського суспільства, їх об'єктивне і неупереджене висвітлення – це один із висновків щодо актуалізації історичного пошуку сучасних дослідників який повинен враховуватися організаторами навчального процесу при формуванні історичної свідомості підростаючого покоління.

Ще один важливий напрямок історичного пошуку сучасності. Варто враховувати, що окремі категорії населення по різному сприймають історичні події. Безумовно, підганяти історичні висновки під сприйняття тих чи інших груп громадян безперспективно. Але враховувати їх сприйняття, реакцію на теоретичні та практичні висновки історичної науки варто і необхідно.

Сьогодні серед філософів, політологів, соціологів провідних світових історичних шкіл популярною є «Теорія поколінь», яка з'явилася на початку 90-х років минулого століття. Її сутність полягає в тому, що в постмодерному суспільстві чітко вирізняють окремі покоління, тривалість основного часу їх часу формування, розквіту – 20 років.

Зокрема, вчені виділяють:

- покоління, дати народження відносяться до 1900-1920 рр.;
- покоління, роки народження якого відносяться до 1920-1940-х років, або як його називають «мовчазне» покоління;

- покоління, роки народження якого 1940-1960-і роки, або «бумерне» покоління
- Покоління X – 1960-1980-і роки;
- Покоління Y – 1980-2000-і роки;
- Покоління Z – 2000-2020 рр.

Тобто, варто глибоко і всебічно вивчати запити кожного з поколінь, створювати систему в суспільстві толерантного відношення до кожного з них, вибудувати структуру свідомого розуміння критичних подій, негативних фактів, досліджувати історію чесно і неупереджено.

Які ж підсумкові завдання лежать перед нами при опрацюванні курсу «Україна та імперська Росія»? Це, насамперед:

- формування чіткого бачення витоків та шляхів становлення імперської політики Московської держави щодо України;
- виокремлення головних складових реалізації імперської ідеології Московської держави впродовж другої половини XVII, XVIII, XIX та XX ст.
- виховання розуміння суспільного поступу як процесу самоорганізації людей, де вирішальними є – усвідомлення історичного досвіду та правильне розуміння суспільного інтересу;
- всебічне вивчення подій і фактів з різних точок зору;
- чітке окреслення головних етапів розвитку суспільства, визначення проблемних і дискусійних питань, які мають неоднозначні оцінки, спроби пошуку консенсусу;
- визначення і застосування методологічних прийомів, які адекватні сучасному рівні розвитку історичної науки;
- врахування суми історичного досвіду різних поколінь українського суспільства і створення системи взаєморозуміння і реальної оцінки позитивних і негативних сторінок історії України.

Рекомендована література:

1. В.Кремень, В.Ткаченко. Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації. Навчальний посібник. – К., «Видавничий центр ДРУК», 1998.
2. Прицак О. Що таке історія України? // Слово і час – 1991. №1. – С.54.
3. Лисяк-Рудницький І. Історичні ессе. – К., 1994 Т.1. – С. 45
4. Коллінгвуд Р.Дж. Идея истории. Автобиография. М., 1980.
5. Бердяев Н.А. Смысл истории. М., 1990.
6. Бицилли П.М. Очерки теории исторической науки. Прага. 1925.
7. Блок М. Аполлогия истории, или Ремесло историка. М., 1986.
8. Брайчевський М.Ю. Вступ до історичної науки. К., 1995.
9. Бродель Ф. Свидетельство историка //Французский ежегодник. 1982. М., 1984.

10. Гаврилюк В.В., Трикоз Н.А. Динамика ценностных ориентаций в период социальной трансформации (поколенный подход) // СОЦИС. 2002. Губман Б.Л. Смысл истории: Очерки современных западных концепций. М., 1991.
11. Гумилёв Л.Н. География этноса в исторический период. Л., 1990.
12. Исторична наука на порозі ХХІ століття: підсумки та перспективи. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Харків. 1995.
13. Литвин В.М. Історія України (у 3-х томах). К., 2003.
14. Смолій В.А. Проблеми історії ХХ століття. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Переяслав-Хмельницький. 2006.
15. Ульяновський В.І. Історія України. Авторська програма-конспект курсу. К., 1997
16. Чабан Н.А. Образ суверенної України у вербальному втіленні. Автореферат канд. дис. К., 1997.
17. Шамис Е. Теорія поколень // Директор по персоналу. 2008. <http://www.hr-director.ru/115>
18. Шамис Е., Антипов А. Теорія поколень // Маркетинг Менеджмент. 2007. №6.
19. N. Howe, W. Strauss. – New York: Quill, 1992.

Тема 2. Передумови формування імперської політики Росії.

(2 год.)

Логіка викладу:

1. Особливості етнотворення українського і російського народів.
2. Геополітичне становище українських земель та його вплив на формування українського етносу.
3. Найдавніші часи на землях України, вплив монголо-татарської навали, литовська та польська доба її історії.

Наукова база імперської ідеології Росії.

Одним із наріжних каменів зародження імперської ідеології Росії постало питання про походження українського етносу. Тривалий час панівною залишалася, а для певної частини російських істориків і нині залишається, теорія про меншовартість українського народу, положення про те, що його державності взагалі не існувало. Обґрунтуванням цієї точки зору слугували праці сотень імперських істориків, серед яких виділялися М. Карамзін, В. Соловйов, В. Ключевський, М. Шахматов. Варто зазначити, що чимало вітчизняних істориків також відстоювали таку ж точку зору.

Основні постулати такої позиції:

- заперечення взагалі існування українського етносу, а народ який жив на Україні ще спольщена частина російського етносу;

- український етнос існує, але з'явився на історичній арені наприкінці ХІV або на початку ХV ст.;
- Київська Русь утворилася з Новгородом;
- Український народ не мав своєї державності.

Як результат на угоду політикам імперської Росії розроблялися теорії домінування російського етносу на всьому просторі царської Росії, окремі історичні факти замовчувалися, інші трактувалися в угоду пануючим доктринам. Відбувся процес міфологізації історії східних слов'ян, де на перший план виступав російський народ. Визначальну роль тут відіграло релігійне питання. Православна віра із середини ХІХ ст. стає державною ідеологією, через яку насаджувалися головні напрямки імперської політики.

У підсумку викристалізувалися висновки, доктрини, які володіли і, на жаль, володіють умами переважної більшості громадян Росії. Це –

- у царські часи – насадження політики формування народу великої і неділимой російської імперії, а відтак відторгнення будь-яких точок зору про особливості розвитку народів національних окраїн. Для України насаджувалися теорії меншовартості, малоросійщини. Заборонялися прояви автономізації, мова, культура;
- у радянські часи – політика стирання національних відмінностей, створення єдиного економічного простору, який "сталевими тросами" прив'язував національні окраїни в єдине ціле, формування єдиного радянського народу, з домінантною позицією російської культури, мови, ментальності. Цьому слугували засоби масової інформації, література, кінематограф, наукові інститути тощо;
- у новітні часи – спроби відновити Союз через реанімацію економічного союзу нині вже незалежних колишніх радянських республік. Ідея торкається не лише економіки, а й безпекових питань, політики незалежних держав, які повинні діяти за єдине. І знову ж таки, і в СНД, Митному союзі провідне місце відводиться Російській Федерації.

Питання походження українського та російського етносів, становлення їх державності.

Тож, де істина у наукових дискусіях? Як свідчать наслідки археологічних досліджень, праці істориків, безперечним є той факт, що на сучасній території України стародавні люди з'явилися в епоху раннього палеоліту. Як і решта народів, що населяли територію нинішньої України, пройшли пізній палеоліт, коли склався антропологічний тип людини розумної; мезоліт, неоліт, коли сформувався первісно-общинний лад; енеоліт, коли розквітла трипільська культура; бронзовий вік з його найважливішою ознакою

переходом від матріархату до патріархату; ранній залізний вік, коли виникає родова община, яка згодом перетворюється на сусідську територіальну общину. Окремі племена об'єднуються в союзи споріднених племен, а з часом зливаються в народність, що називається літописцями, багатьма істориками, як слов'яни, слов'янський народ, протослов'яни, "старі слов'яни" – предки українського народу.

Тобто, субстратом (основним чинником), виникнення українського етносу був місцевий (автохтонний) елемент, що почав формуватися в неолітичній добі (новому кам'яному віці), що тривала від 5000 до 1800 р. до н.е. Основою його було осіле населення, що почало займатися хліборобством, приручило худобу. В результаті еволюційних процесів воно досягло значних результатів у своїй матеріальній культурі.

Чи не головною територією, де розквітла ця висока хліборобська культура неоліту було Середнє Подніпров'я. Розвивалася вона від 3500 р. до 1400 р. до н.е. і дістала назву трипільської. На південній Київщині, Черкащині віднайдено понад тисячу значних пам'яток трипільської культури, серед яких унікальні поселення біля сіл *Майданецьке* та *Тальянки* Тальянівського району, *Доброводи* Уманського району Черкаської області.

Жило хліборобське населення трипільської культури в постійних оселях, будувало прямокутні будинки, майже сучасного типу. Основним його заняттям було землеробство. Трипільці вирощували пшеницю, ячмінь, просо. Землю обробляли мотикою. До наших часів дійшло чимало керамічних виробів трипільців. Численні фігурки жінки, які відносяться до того часу, свідчать про поширення культу богині-матері.

Ми не виводимо українців безпосередньо від трипільців, водночас значний вплив ця культура мала на формування ознак етнічної спільності мешканців цієї території, що з'явилися пізніше – на культуру, вибір постійної території проживання, спільності господарського життя, психічного складу.

На формування українського етносу значний вплив мала *смуга території, яка межувала з Чорним морем та лінією заселення слов'ян на межі Степу та Лісостепу*, крайніми південними землями якої були нинішні міста *Канів та Черкаси*. За даними А. Спіцина і В. Седова для східних слов'ян ця територія мала етно-визначальні впливи.

Саме через цю смугу пройшло чимало древніх племен, насамперед, кочових з південних земель, також вихідців з інших територій. Безумовно, їх життя, звичаї, традиції, зв'язки з порубіжним місцевим населенням значною мірою впливали на формування слов'янського етносу.

Першими племенами, що досягли Середнього Подніпров'я у I тис. до н.е., і відомості про які дійшли до нашого часу, були кіммерійці, згодом скіфи, пізніше сармати, алани, роксолани. Наймогутнішими серед номадів українських степів, безумовно, були скіфи, які утворили могутню державу.

На прадавніх мешканців цієї території мали також вплив торгівлі зносини з грецькими містами-державами, які тривалий час функціонували на причорноморських землях.

Зрозуміло, що всі ці чужоземні елементи мали певний вплив на формування прадавньої історії українського народу. Але перебільшувати, або ж вважати його вирішальним, як на це справедливо вказували М. Грушевський та І. Крип'якевич, а також сучасні історики П. Толочко та Б. Рибаків, не слід, оскільки всі ці племена не "залишили практично ніяких організаційних традицій на Україні".

Це зауваження відноситься і до часу колонізації території південно-західної України а також гунами, які витіснили попередників.

Історичні джерела виразно фіксують слов'ян лише з середини I тис. н.е., коли вони з'явилися на історичній арені Європи як багаточисельна етнічна спільність.

М. Грушевський, а за ним І. Крип'якевич, інші дослідники прямо пов'язують етногенез української народності з життям і діяльністю *антів*, їх держави. М. Грушевський пише, що "грецькі письменники VI–VII ст. н.е. називали антами українців". Далі він зауважує: "це й були наші українські племена, що зайняли тоді все побережжя Чорноморське від Дністра до Азовського моря і вперше тут виступають в історичних джерелах окремо, під назвою Антів".

У V–VI ст. предки українського народу зайняли значну територію, яка нині належить Україні. Вони виступають в цей час як окрема слов'янська група під іменем *антів*. Однією з територій компактного розселення *антів* вчені називають землі Середнього Подніпров'я.

Під наступом кочівників-аварів впала могутня держава *антів*. Історична арена українського прадавнього народу знову змістилася у глибину території на смугу лісів Поділля, Київщину, Чернігівщину, і найважливішою територією стало Середнє Подніпров'я (в широкому розумінні цього терміна).

Тут, на прабатьківщині українського народу, виникають могутні племена: поляни на Середньому Подніпров'ї, *сіверян* над Десною, *древлян* на південь від Прип'яті, *уличів* над Південним Бугом, *дулібів* над Західним Бугом та інші. Як вказує І. Крип'якевич, "під природні захистом ... далі від наступів кочівників, почало організовуватися нове життя".

В цей час відбувається процес розкладу первісно-общинного ладу, майнового розшарування населення, що вплинув на появу початкових форм державності. Ці процеси розпочалися ще в VI столітті в надрах антських племен і продовжилися з часом у східних слов'ян на нових територіях, в тому числі й на Середньому Подніпров'ї.

Іншим важливим чинником, який вплинув на поширення ідеї державності серед слов'янських племен, стала постійна боротьба з експансією сусідніх держав, а також кочівників, серед яких найнебезпечнішими були Візантія та азіатські орди.

Третьою важливою передумовою зародження державотворчих процесів серед слов'ян став господарський розвиток, а також розгортання торгових зв'язків. Багаті природні умови лісостепової смуги давали змогу торгувати здобиччю із далекими східними купцями, а також представниками західних земель. Особливу роль почали відігравати при цьому укріплені городища, яких з'являється чимало в цей час.

На основі племінної організації, яка створювалася під впливом цих чинників, з'являється своя влада, своє "князювання", як вказує літописець: "у полян своє, у древлян своє, у дреговичів своє".

На чільне місце виходить плем'я полян з його стоїчним містом Київ, яке займає становище центру торгівлі, а згодом і політичного життя. "Поляне, яке нині зовомая Русь" стали консолідуючим центром об'єднання східнослов'янських племен в могутню ранньофеодальну державу Київську Русь.

Державотворчі процеси племен, що увійшли в цю державу, мали значний вплив на формування української народності, її культури, мови, побуту та звичаїв.

У трактуванні проблеми етногенезу українського народу серед вчених-істориків панують, по суті, два погляди: *автохтоністичний та міграційний*.

Прихильники *першого* вважають, що визначальну роль в утворенні українського народу, їх розвитку, відіграли найдавніші мешканці території, які еволюціонували, вбираючи традиції, зміцнюючи спадкоємні зв'язки. Прихильники цієї тези вважають, що для історії українського народу міграційні процеси, переселення не відігравало значної ролі. Яскравим представником цієї течії був В. Хвойка, що розглядав етнічний розвиток середньо-дніпровського населення як єдиний поступовий процес від кам'яного віку до середньовіччя.

Друга частина вчених, навпаки, вважає, що для історії українського народу вирішальними були міграційні процеси, рух населення. До таких вчених належить О. Шахматов, який виводив початок українського

народу з Прибалтики через Подунав'я на Середнє Подніпров'я. Відомі погляди О. Соболевського та М. Погодіна, які вважали, що в час монголо-татарської навали населення Середнього Подніпров'я було винищене або витіснене на північно-східні землі і на їх місце прийшли вихідці з Галічини.

Отже цілком закономірним і логічним є включення прадавнього етапу історії України в час безпосереднього виникнення та розвитку українського народу.

І мова тут не йде про визначення якихось особливих ознак нашого народу чи його винятковості тим, що доповнюється його історія прадавніми часами. Йдеться про встановлення історичної правди.

Про що свідчать приведені беззаперечні історичні факти? Насамперед, те, що:

- український етнос один із найдавніших на європейських теренах і початки його формування відносяться до найдавніших часів. Саме на землях України формувалося прабатьківщина східних слов'ян;
- виникнення перших державних формувань відноситься до часів утворення державності антів та дулібів;
- ядром виникнення і функціонування Київської Русі стали племена, племінні союзи, які сформувалися на українських землях. Саме ця держава впродовж майже п'яти століть відіграла вирішальну роль в європейській політиці.

Дискусійні проблеми щодо питань, які вплинули на зародження імперської ідеології Росії.

Тривалий час і до нині залишається цілий ряд питань, які мають дискусійний характер у наукових колах, однак на угоду тим чи іншим політикам набувають і політичного забарвлення. Згадаймо хоча б фразу В. Путіна, що кримський Херсонес має для Росії сакральне значення.

Варто зазначити, що висвітлюються ці питання інколи з діаметрально протилежної точки зору, при тому, що автори посилаються на одні і ті ж джерела («Повість временних літ»).

Серед найголовніших дискусійних питань слід виділити:

- включення чи не включення прадавнього етапу формування українського етносу в безпосередню його історію. Це питання є ключовим для визначення шляхів походження українського народу, його окремішності;
- витоки зародження державності східних слов'ян, роль українського етносу у цьому процесі;
- етимологія термінів «Русь», «Росія», «Україна»;
- версії походження Давньої Русі;

- тривалість та наслідки монголо-татарського іґа на землях України та Московії;
- окремішність розвитку українських земель в литовську та польську добу історії;
- утворення та діяльність Української держави в середині XVII ст.
- Переяславська угода та березневі статті 1654 року;
- позиція Московської держави в часи Руїни;
- політика Петра I та Катерини II щодо України;
- релігійний фактор у формуванні комплексу «молодшого брата»;
- формування комплексу «малоросійщини» тощо.

Це лише окремі дискусійні питання, які носять найбільш глобальний теоретичний характер. Однак їх з'ясування і вирішення певним чином екстраполюються на сучасний стан відносин між Україною та Російською Федерацією.

Актуальність розв'язання дискусійних питань вимагає спільних зусиль, більш активної позиції українських істориків на міжнародній арені, зокрема:

- визнання міжнародною спільнотою особливого геополітичного становища України між Європою в Євразією;
- утвердження незалежного розвитку України у напрямку до кращих зразків світової цивілізації;
- необхідність подолання імперських амбіцій нинішніх керівників Російської Федерації, перегляд міфологем щодо взаємин між Україною та Росією.

Рекомендована література:

1. Українська народність: нариси соціально-економічної і етно-політичної історії. Київ.: Наукова думка, 1990.
2. Грушевський М. Історія України-Руси. – К., 1991. – Т. I.
3. Хвойка В. Древние обитатели Поднепровья и их культура в доисторические времена. К.: 1913.
4. Петров В. Походження українського народу. – К., 1992.
5. Брайчевський М. Антський період в історії східних слов'ян // Археологія. – Т. 7.
6. Дашкевич Я. Основні етапи етнічної історії українців. К.: Родовід, 1991. національна свідомість українців на зламі XVI–XVII ст. К.: Наука і культура. – 1993. – Вип. 26-27. – С. 44-53.
7. Гуслистий К. До питання про утворення української нації. – К., 1967.
8. Смолій В., Гуржій О. Як і коли почала формуватися українська нація. – К., 1991.

9. Спицин А. Расселение древнерусских племен по археологическим данным // Журнал Министерства народного просвещения. Спб., 1899. – Т. 7.
10. Крип'якевич І. Історія України. Львів, 1990.
11. Бромлей Ю. Очерки территории этноса. – М., 1983;
12. Венелин Ю. О споре между южанами и северянами на счет их россизма. Спб., 1832;
13. Гуслистий К. До питання про утворення української нації. – К., 1967; Котляр М. Київська Русь – колицка трьох братніх народів. – К., 1981;
14. Костомаров М. Книга битія українського народу. – К., Львів. 1921.
15. Рыбаков Б. Новая концепция предистории Киевской Руси. М.: История СССР, 1984. – № 1-2.
16. Тихомиров М. Происхождение названий “Русь” и “Русская земля” // Советская этнография. М. Л., 1947.
17. Толочко П. Древняя Русь. Очерки социально-политической истории. – К., 1987.
18. Чабан А. Ю. Історія Середньої Наддніпряниці. – Черкаси, 2011.
19. Шахматов А. Древнейшие судьбы русского племени. – Пг., 1919.

Тема 3. Проблеми українсько-московських відносин доби Національно-визвольної революції середини XVII та періоду Руїни (2 год.)

Логіка викладу:

1. Передумови заключення Переяславської угоди 1654 року. “Березневі” статті, їх характеристика. Українське і російське трактування характеру союзу.
2. Від Переяславської угоди 1654 року до Переяславських статей 1659 року.
3. Політика Московської держави щодо України в період Руїни.

Передумови заключення Переяславської угоди 1654 року. “Березневі” статті, їх характеристика. Українське і російське трактування характеру союзу.

Геополітичне становище України у литовську та польську добу історичного розвитку. Між «чотирьох вогнів». Литва, Польща, Кримське ханство та Московська держава. Литовсько-московські війни XVI ст. Польсько-московське протистояння у XVII ст. Місце і роль українського козацтва. Остафій Дашкевич, Дмитро Вишневецький, Петро Конашевич-Сагайдачний.

Внутрішньополітичне становище українського суспільства. Економічне, політичне та національно-релігійне питання в Україні в

часи «золотого десятиріччя». Визрівання революційної ситуації. Підготовка повстання, Богдан Хмельницький та його роль.

Характеристика міжнародної ситуації напередодні національно-визвольної революції в Україні середини XVII ст. Зовнішня політика Речі Посполитої, Туреччини, Кримського ханства, Швеції, Московської держави та інших європейських країн щодо України.

Розгортання подій національно-визвольної боротьби у середині XVII ст.:

- Перший період – час переможних битв. Формування антипольської коаліції держав: Кримське ханство, Московська держава, Молдавія, переговори з придунайськими князівствами, Швецією.
- Другий період -- становлення Української козацької держави. Зміцнення міжнародних позицій України. Формування війська, пошуки союзника – гаранта безпеки держави.
- Третій період – час після трагічної поразки під Берестечком. Погіршення міжнародного становища України. Формування антиукраїнської коаліції держав. Три зради кримських татар – під Берестечком, під Зборовом та Жванцем. Відхід Молдавії від України.

Необхідність радикальних кроків для збереження державності. Українсько-шведські, українсько-московські переговори, спроби порозумітися із Османською Портою.

Вичікувальна позиція Московської держави. Зміст тогочасних міжнародних угод. Поняття «під сильну руку», «клянемося на вірність». Переяславська угода з Московською державою. Березневі статті 1654 року.

Неоднозначність висвітлення цього періоду в працях істориків, шкіл і напрямків історіографії. Необхідність об'єктивного підходу, відмови від упередженості та екстраполяції сучасних політичних доктрин на ґрунт середини XVII ст.

Переяславська угода 1654 р. в працях українських та російських істориків. Оцінки місії Бутурліна. Аналіз Березневих статей 1654 року. Українське і російське трактування характеру союзу.

Характер реалізації березневих домовленостей Україною та Московською державою. Ситуація щодо козацьких полків в Білорусії. Міжнародні переговори зі Швецією. Початок обмежень українського суверенітету. Конфедеративний характер.

Зовнішня політика Б. Хмельницького після 1654 року. Продовження перемовин із Швецією. Надання військової допомоги. Місія полковника Ф. Ждановича. Взаємостосунки України з Московською державою.

Сучасне бачення Переяславської угоди. Політичні наслідки переяславських домовленостей.

Від Переяславської угоди 1654 року до Переяславських статей 1659 року.

Незавершеність і невизначеність українсько-російських домовленостей. Московська доктрина “збирання руських земель” та її значення для подальших україно-російських відносин.

Взаємне розчарування характером виконання березневих домовленостей. Діяльність Івана Виговського. Загострення українсько-московських відносин. Гадяцька угода. Битва під Конотопом.

Гетьманування Юрія Хмельницького. Вплив внутрішніх факторів суспільно-політичного життя в Україні на розвиток українсько-московських відносин в останній третині XVII ст. Характеристика вимог московського уряду (січень 1658 р.).

Прийняття Переяславської угоди 1659 року. Відхід від основоположних принципів Березневих статей на користь Московської держави. Спільний похід проти Польщі. Поразка під Чудновим. Підписання Україною Слободищенського миру із Річчю Посполитою. Реакція українського суспільства. Розкол України.

Політика Московської держави щодо України в період Руїни.

Початок громадянської війни в Україні. Розкол козацької старшини на принципах зовнішньополітичної орієнтації. Пропольська політична діяльність Павла Тетері. Промосковська політика лівобережних гетьманів Івана Брюховецького, Дем'яна Многогрішного, Івана Самойловича. Політичні амбіції Олексія Михайловича щодо України.

Зовнішньополітична орієнтація держави Петра Дорошенка на Річ Посполиту, Османську Порту, Московську державу. Перший та другий Чигиринські походи турецької армії та їх вплив на остаточну втрату переваг Березневих статей для України.

Закулісні перемовини Московської держави і Речі Посполитої. Андрусівське перемир'я, Вічний мир. Іван Брюховецький. Подальше інтегрування Гетьманщини щодо Росії.

Розкол України на Правобережну у складі Речі Посполитої та Лівобережної у складі Московської держави. Спільні та відмінні риси панування чужоземців на землях України. Прихід до влади Івана Мазепи.

Рекомендована література:

1. Брехуненко В. Московська експансія і Переяславська рада 1654 року. – К. : Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2005. – 368 с.
2. Горобець В. “Волимо царя східного...”. Український Гетьманат та російська династія до і після Переяслава. – К. : Критика, 2007. – 464 с.

3. Дорошенко Д. Нарис історії України. – Т. 2. – К., 1991.
4. Ефименко А. История украинского народа. – К., 1990.
5. Історія України: Курс лекцій / під ред. Мельника Л.Г. – К. : “Либідь”, 1991-1992.
6. Історія України: нове бачення: у 2-х т. / під ред. В.А. Смоля. – К., 1995.
7. Історія України / під ред. Ю. Зайцева. – Львів, 1996.
8. Крип'якевич І. Історія України. – Львів, 1990.
9. Полонська-Василенко Н. Історія України. – К., 1992.
10. Рибалка І. Історія України. – К., 1995.
11. Чабан А.Ю. Історія Середньої Наддніпрянщини. – Черкаси, 2011.
12. Яковенко Н. Нарис історії України. З найдавніших часів до кінця XVIII століття. – Київ, 1997.

Тема 4. Втрата державності України у XVIII ст.

(2 год.)

Логіка викладу:

1. Діяльність Петра I щодо України. Становлення нової державної доктрини Московської держави та її наслідки для української державності.
2. Реформування Гетьманщини (1708-1764 рр.).
3. Соціально-економічні та політичні передумови ліквідації автономії України та включення її території до складу Російської імперії.
4. Українська політика Катерини II та фактори, які впливали на її формування. Скасування Запорізької Січі.

Діяльність Петра I щодо України. Становлення нової державної доктрини Московської держави та її наслідки для української державності.

Із часу встановлення над козацькою Україною зверхності Москви остання прагнула ввести пряме управління. Зі свого боку старшинська верхівка, ще за доби Руїни розчарована пропольською й протурецькою політикою, більше не ставила під сумнів необхідність підтримувати зв'язок з Московією. І все ж козацькі гетьмани виступали за збереження того, що лишилося від прав, гарантованих Переяславською угодою 1654 р. Вони сподівалися, що, виявляючи лояльність до Москви, переконують царів у своїй надійності й дістануть згоду на автономію.

Вирішальний етап у стосунках між Гетьманщиною та Московією настав за гетьманування Івана Мазепи – одного з найвидатніших і найбільш суперечливих політичних діячів України.

У 1669 р., повернувшись на Правобережжя, І. Мазепа вступає на службу до гетьмана Правобережної України Петра Дорошенка.

Виконуючи свою першу дипломатичну місію, він потрапляє в полон до запорожців, які видають його гетьманові Лівобережної України Іванові Самойловичу. Тонкий політик, І. Мазепа намагається перетворити потенційно катастрофічну для себе ситуацію на особистий триумф. Своєю досвідченістю в міжнародних справах і бездоганними манерами він переконує І. Самойловича зробити його довіреною особою на переговорах із Московською державою.

Ці ж риси допомагають І. Мазепі встановити контакти з високопоставленими царськими урядовцями. У 1687 р., коли змістили І. Самойловича, його наступником було обрано не кого іншого, як І. Мазепу, підтриманого російськими вельможами.

Протягом майже всього 21-річного гетьманування І. Мазепа проводив традиційну для гетьманів Лівобережної України політику. З небаченою послідовністю він зміцнює становище старшини, роздавши їй понад тисячу дарчих на землі. Не забуває він і про власні інтереси. Завдяки щедрим дарам від царя І. Мазепа накопичує близько 20 тис. маєтків і стає одним із найбагатших феодалів Європи. Людина досвідчена й витончена, І. Мазепа скеровує значну частину своїх особистих прибутків на розвиток релігійних та культурних установ.

Взаємини з Росією.

Коли в 1689 р. на трон зійшов молодий і енергійний Петро I. І. Мазепа надавав царю активну допомогу в грандіозних походах на турків і татар, кульмінацією яких стало здобуття у 1696 р. Азова – ключової турецької фортеці на Азовському морі.

Завдяки близьким стосункам із Петром I І. Мазепа зміг скористатися великим козацьким повстанням, що вибухнуло на підлеглому полякам Правобережжю у 1702 р. на чолі з популярним у народі полковником Семеном Палієм. Сили повстанців уже налічували 12 тис., коли до них приєдналися інші козацькі ватажки – Самійло Самусь, Захар Іскра, Андрій Абазин. Незабаром перед повстанцями впали польські твердині Немірів, Бердичів та Біла Церква, з утечею на захід польської шляхти. Отже, склалося враження, що розгортається щось на зразок меншого варіанту 1648 року.

Однак полякам удалося відвоювати значну частину втрачених земель і взяти С. Палія в облогу в його «столиці» Фастові. Саме в цей час у Польщу вторгається найбільший ворог Петра I – король Швеції Карл XII. Скориставшись замішанням, Мазепа переконує царя дозволити йому окупувати Правобережжя.

Знову обидві частини Наддніпрянської України були об'єднані, і заслугу здійснення цього міг приписати собі І. Мазепа. Щоб гарантувати себе від загрози з боку популярного в народі С. Палія, І. Мазепа, за згодою Петра I, наказує заарештувати того й заслати до Сибіру.

Проте на початку XVIII ст. у взаємовигідних стосунках із царем, що їх І. Мазепа так спритно підтримував, з'являється напруженість. У 1700 р. вибухнула велика Північна війна. У виснажливій 21-річній боротьбі за володіння узбережжям Балтійського моря головними супротивниками виступали російський цар Петро I 18-річний король Швеції Карл XII – обдарований полководець, але невдалий політик.

Зазнавши ряду катастрофічних поразок на початку війни, Петро I, цей палкий прихильник західних звичаїв, вирішує модернізувати армію, управління й суспільство взагалі. Значно зміцнювалася централізована влада, пильніше контролювалися всі ділянки життя, відмінялися також «застарілі звичаї».

В межах цієї політики під загрозу потрапляла гарантована у 1654 р. традиційна автономія Гетьманщини. Під час війни цар висунув перед українцями нечувані раніше вимоги. Козаки вперше повинні були воювати виключно за інтереси царя. Замість того щоб захищати свою землю від безпосередніх ворогів – поляків, татар і турків, українці були тепер змушені битися зі шведськими арміями у далекій Лівонії, Литві чи Центральній Польщі.

У цих походах стало очевидним те, що козаки не могли рівнятися з регулярними європейськими арміями. Рік у рік їхні загони поверталися з півночі, зазнавши втрат, що сягали 50, 60 і навіть 70 % складу. Коли, намагаючись узгодити дії своїх військ, Петро I поставив на чолі козацьких полків російських і німецьких командирів, моральний дух козаків занепав.

Чужоземні офіцери ставилися з презирством до козацького війська, яке вважали гіршим і часто використовували просто як гарматне м'ясо. Коли поповзли чутки про наміри Петра I реорганізувати військо козаків, старшина, положення якої було пов'язане з військовими посадами, занепокоїлася.

Війна викликала ремствування також серед українських селян і міщан. Вони скаржилися, що в їхніх містах і селах розмістилися російські війська, які завдавали утисків місцевому населенню. Навіть гетьман став відчувати загрозу, коли пішли поголоси про наміри царя замінити його чужоземним генералом чи російським вельможею.

Невдоволення, що врешті штовхнуло І. Мазепу шукати іншого покровителя, було пов'язане з питанням захисту України. Коли польський союзник Карла XII Станіслав Лещинський став погрожувати нападом на країну, І. Мазепа звернувся по допомогу до Петра I.

Цар, чекаючи наступу шведів, відповів: «Я не можу дати навіть десяти чоловік; боронися, як знаєш». Це було для гетьмана останньою краплею. Петро I порушив зобов'язання обороняти Україну від

ненависних поляків, що являло собою основу угоди 1654 р., і український гетьман перестав вважати себе зобов'язаним зберігати вірність цареві.

28 жовтня 1708 р., коли Карл XII, котрий ішов на Москву, завернув на Україну, І. Мазепа, в надії запобігти спустошенню свого краю, перейшов на бік шведів. За ним пішло близько 3 тис. козаків і провідних членів старшини. Умови, за яких українці приєдналися до Карла XII, були встановлені у пакті, підписаному наступної весни. За надання військової допомоги та провізії Карл XII обіцяв захищати Україну й утримуватися від підписання миру з царем аж до повного звільнення її від влади Москви та відновлення її давніх прав.

Петро I дізнався про «вчинок нового Іуди І. Мазепи з великим здивуванням». Через кілька днів після переходу І. Мазепи до шведів на гетьманову столицю Батурина напав командуючий російськими військами на Україні князь О. Меншиков і вирізав усіх жителів: 6 тис. чоловіків, жінок і дітей. Звістка про бойню в Батурині й терор, що його розпочали на Україні російські війська, заарештовуючи й страчуючи за найменшою підозрою в симпатіях до І. Мазепи, змінила плани багатьох із потенційних прибічників гетьмана.

Тим часом Петро I наказав старшині, що не пішла за І. Мазепою, обрати нового гетьмана, й 11 листопада 1708 р. ним став Іван Скоропадський. Страхітливий приклад Батурина, жорстокість російських військ сіяли жах серед українців, водночас протестанти-шведи викликали в них настороженість. Тому велика частина українського населення не захотіла підтримати І. Мазепу.

У травні 1709 р. російські війська зруйнували Січ, а цар видав постійно діючий наказ страчувати на місці кожного пійманого запорожця.

Протягом осені, зими й весни 1708–1709 рр. військові сили суперників маневрували, прагнучи знайти для себе стратегічно вигідні позиції та заручитися підтримкою українського населення. Нарешті 28 червня 1709 р. відбулася Полтавська битва – одна з найважливіших битв у європейській історії. Переможцем у ній вийшов Петро I, у результаті чого провалилися плани Швеції підпорядкувати собі Північну Європу. Росія ж тепер забезпечила контроль над узбережжям Балтійського моря й почала перетворюватися на могутню європейську державу.

Щодо українців, то битва поклала кінець їхнім намаганням відокремитися від Росії. Тепер остаточне поглинення Гетьманщини міцніючою Російською імперією було тільки питанням часу. І справді, Петро I вважав англійське поневолення Ірландії придатною моделлю для здійснення своїх намірів щодо України.

Російська централізаторська політика в Україні передбачала три основних мети: 1) цілком підкорити собі українську верхівку і простий люд; 2) підпорядкувати українське врядування, економіку, культуру; 3) максимально користатися людськими й господарськими ресурсами України.

Слід зауважити, що Україна не становила у цьому відношенні винятку, оскільки царський уряд провадив аналогічну політику як в інших сусідніх з імперією землях, так і в самому її центрі.

Іван Скоропадський (1708-1722). І. Скоропадський фактично не чинив опору реформам Петра I, але й зробити міг небагато. Одразу після його обрання у 1708 р. цар відрядив до І. Скоропадського свого намісника Ізмайлова та два російських полки, давши їм таємні вказівки заарештувати гетьмана зі старшиною, якщо їхні дії викличуть підозру. Приблизно в цей час Петро I підтверджує договір 1654 р., проте у найзагальніших рисах. Резиденцію гетьмана перенесли з Батурина до Глухова, ближче до російського кордону. Головнокомандуючим козацького війська було поставлено росіянина. На посади управляючих територіями полків призначили чужинців і росіян. Уперше росіяни (й насамперед фаворит царя Олексій Меншиков) отримали в Україні великі землеволодіння. Експлуатація українських ресурсів мала різноманітні форми.

Між 1709 та 1722 рр. Україна повинна була утримувати десять російських полків, розміщених на її території. Десятки тисяч українців посилали на північ працювати на будівництві Ладозького каналу та нової царської столиці Санкт-Петербурга, де у надзвичайно суворих умовах багато з них загинули. У 1719 р. українцям заборонили експортувати зерно безпосередньо на Захід. Натомість вони мали довозити його у російські порти Ригу та Архангельськ, де воно продавалося за встановленими урядом цінами. Нарешті, російським купцям створювалися пільгові умови для продажу в Гетьманщині своїх товарів, у той час як українці мусили сплачувати величезне мито за крам, що везли на північ.

Але найбільшим ударом для українців стало те, що у 1722 р. Малоросійська колегія – урядовий орган Москви, що складався з шести російських урядовців, які постійно перебували в Україні, дістала право ділити з гетьманом владу. Це вже було занадто навіть для терплячого І. Скоропадського. Він поїхав до Санкт-Петербурга просити царя переглянути цю справу. Петро I відмовив йому, і невдовзі, повернувшись до Глухова, старий гетьман помер.

Після смерті І. Скоропадського старшина звертається до царя з проханням дозволити їй обрати нового гетьмана. А тим часом наказним гетьманом вони обирають чернігівського полковника Павла Полуботка – людину шановану й тверду. П. Полуботок негайно вживає енергійних

заходів, щоб стати на заваді Малоросійській колегії, повторюючи прохання про вибори нового гетьмана. Роздратований його наполегливістю, цар відповідає, що всі гетьмани виявилися зрадниками і виборів не проводитимуть доти, доки не знайдуть вартого довіри кандидата. Але відважний П. Полуботок не відступався. Якраз, коли Петро I вів війну в Ірані, наказний гетьман добився того, що імперський Сенат віддав колегії розпорядження, аби та знайомила гетьмана зі своїми планами й узгоджувала свої дії з українською адміністрацією.

Оскільки колегію було створено нібито для розгляду скарг українців на адміністрацію й особливо на корумповану систему судочинства, П. Полуботок вирішує сам розв'язувати ці справи, а не лишати їх на розсуд росіян. Він реорганізовує суди на засадах колегіальності, забороняє хабарі та призначає інспекторів для нагляду за виконанням його наказів. Щоб зменшити кількість скарг від селян, він тисне на старшину, аби вона пом'якшила визиск своїх підданих.

Ці зміни дуже розгнівали царя. Влітку 1723 р. він викликає до столиці гетьмана та його спільників, вимагаючи пояснити, чому вони заважають роботі колегії.

Розлючений його непокірністю, Петро I ув'язнює П. Полуботка й усіх, хто підписав петицію. Лише смерть царя у 1725 р. рятує їх від заслання до Сибіру. Більша частина старшини повернулася додому, окрім П. Полуботка: за кілька місяців до смерті Петра I він помирає в Санкт-Петербурзі у камері Петропавлівської фортеці.

Реформування Гетьманщини (1708-1764 рр.).

Політичні наслідки для України Андрусівського перемир'я (1667 р.) між Україною та Польщею, Бахчисарайського миру (1681 р.) між Московською державою і Османською Портою, Кримським ханством та Вічного миру (1686 р.) без безпосередньої участі представників України – як передумова утвердження на її землях імперського правління.

Імперські амбіції як визначальний політичний курс відношення Росії до України в після петровський час. Становлення нової державної доктрини Росії та її наслідки для української державності.

Діяльність Першої Малоросійської колегії (1722 – 1727 рр.). Шлях обмеження автономії Лівобережної України.

«Рішительні пункти» 1728 року – своєрідна конституція Гетьманщини, які значно обмежували гетьманську владу і автономію Лівобережжя.

Причини відновлення гетьманства у 1727 році.

Діяльність Данила Апостола (1727 – 1734 рр.). Особистість гетьмана. Учасник боїв з турками і татарами (1683 – 1727 рр.). в Лівонії, під Варшавою в часи Північної війни, прихильник І. Мазепи. У 1708 році

приєднався до шведської армії. Однак того ж року перейшов на бік Петра I. У 1722 році на чолі 10 тисяч козаків брав участь у поході російської армії на Персію. Прихильник позицій Павла Полуботка щодо посилення автономії України.

Діяльність Правління гетьманського уряду (1734-1750 рр.). Полковий устрій Лівобережної України. Функціонування Гадяцького, Київського, Кропив'янського, Лубенського, Миргородського, Ніжинського, Переяславського, Полтавського, Прилуцького, Стародубського, Чернігівського полків. Сотенний поділ.

Політика царського уряду Єлизавети Петрівни щодо Лівобережної України. Царська грамота 1747 року про відновлення гетьманства.

Обрання у 1750 році у Глухові Гетьманом Лівобережної України Кирила Розумовського (1650 – 1764 рр.). Державницька позиція К. Розумовського і централістська політика Катерини II. Відставка К. Розумовського.

Українська політика Катерини II та фактори, які впливали на її формування. Створення та діяльність Другої Малоросійської колегії (1764 – 1686 рр.) на чолі з президентом П. Румянцевим. Скасування Запорізької Січі.

Створення на Лівобережній Україні Київського, Чернігівського і Новгород-Сіверського намісництв. У 1796 році об'єднані у Малоросійську губернію, яка у 1802 році реорганізована у Чернігівську і Полтавську губернії.

Соціально-економічні та політичні передумови ліквідації автономії України та включення її території до складу Російської імперії.

Розвиток економіки Лівобережної України в умовах всеросійського ринку. Примусова інтеграція господарського комплексу Гетьманщини до російського ринку. Ліквідація у 1754 році внутрішньої митної системи.

Поява перших мануфактур. Занепад традиційних промислів.

Становище основних соціальних категорій населення Лівобережної України у XVIII ст. Введення у 1783 році кріпосної залежності для селян Лівобережжя.

Розвиток духовного життя, освіти, культури. Києво-Могилянська академія. Григорій Сковорода.

Уніфікація державних порядків Гетьманщини до російського зразка. Перехід від “московських” до “імперських” підходів щодо України.

Соціально-економічні та політичні передумови ліквідації автономії України та включення її території до складу Російської імперії. Два напрямки імперського тиску: 1) обмеження політичної автономії; 2) асиміляція.

Протестні акції населення Лівобережжя на соціальні та національні утиски Російської імперії впродовж XVIII ст.

Соціально-політичні та економічні причини наростання невдоволення народних мас імперською політикою Росії на землях Лівобережжя. Угодівська політика козацької старшини, яка у 1785 році отримала права російського дворянства. Роль в цьому процесі Російської православної церкви.

Масові виступи населення Лівобережжя проти національного і соціального гніту царизму:

- Переяславське повстання 1666 року;
- Кліщинське повстання 1767 – 1770 рр.
- Турбаївське повстання 1789 – 1793 рр.
- Гайдамацький рух 1760 – 1780 рр. під проводом С.Гаркуші

Взаємостосунки імперської Росії із Правобережною Україною та Запорозькою Січчю

Як відомо після Андрусівського переми'р'я (1667 р.) між Московською державою та Річчю Посполитою, Правобережжя за винятком Києва та округи відійшло до Польської держави.

У 1672 році в результаті укладення Бучацького мирного договору землі Правобережної України були поділені на три частини: Поділля – відійшло до Туреччини, Брацлавщина і Південна Київщина належали Петру Дорошенку, решта території належала Польщі. За Бахчисарайським мирним договором 1681 року кордон між Московською державою й Туреччиною встановлювався по Дніпру і під султанську владу потрапляли крім Поділля – Брацлавщина і Південна Київщина.

Після поразки турецької армії під Віднем у 1683 році та укладенням Карловицького миру (1699 р.) Правобережна Україна повністю перейшла під владу Польщі.

На початку 1709 року запорозькі козаки на чолі з кошовим отаманом К. Гордієнком підтримали гетьмана Івана Мазепу і приєдналися до шведів. У травні 1709 року російські війська під командуванням полковника П. Яковлева за участю запорозького полку під командування Г. Галагана зруйнували Січ, яка в той час знаходилася на острові Чортомлик. Частина запорожців відступила і під протекторатом султана утворила Кам'янську Січ, яка проіснувала до 1711 року. А з 1711 до 1733 року запорожці жили у Олешківській Січі.

У 1734 році під протекторатом Росії утворюється Нова Січ, оскільки була зацікавлена у підтримці з боку запорожців при бойових діях проти Оттоманської Порти. З 1734 по 1775 рр. відбуваються значні зміни у господарському розвитку півдня України. Це в певній мірі змінювало статус Січі як форпосту російської держави. Відбувається системний тиск на автономію Січі з боку царської адміністрації.

Після укладення Кучук-Кайнарджійського миру 1774 року генерал П. Текелій отримав від Катерини II наказ зруйнувати Січ і 5 червня 1775 року російські війська захопили і зруйнували Січ. Кошового отамана П. Калнишевського було ув'язнено і заслано на Соловки. Частина запорожців перебралася до Дунаю, де створила Задунайську Січ в межах турецьких володінь.

Позиція Російської держави до масових козацько-селянських повстань на Правобережній Україні: повстання С. Палія (1702 – 1704 рр.), гайдамацьких виступів 1734 та 1750 рр., Коліївщини 1768 року. Релігійний фактор. Послаблення позицій Польщі на Правобережжі. Участь у придушенні Коліївщини.

Політика Катерини II щодо України.

Політика, проведена Катериною II, отримала назву "освічений абсолютизм". Як і деяких країнах Європи, ця політика передбачала співіснування демократичних ідей (свободи, рівності, справедливості) з монархічними формами правління.

Що стосується Росії катерининської епохи "освічений абсолютизм" означав: лібералізація форм управління державою і пропаганда передових просвітницьких ідей, послідовне консервативне законодавство у сфері стану дворян. У період царювання Катерини II селяни остаточно втратили особисту волю і потрапили до повну залежність від поміщиків, почали їх приватною власністю.

Юридичним змістом кріпацтва була влада землевласника над особистістю і працею кріпосного селянства, які працювали на його землі. До того ж, кріпаки виплачували казенні податки, що збирав поміщик, здійснюючи контроль над їх господарством. Своїми указами Катерина II заборонила кріпакам без дозволу поміщиків залишати своїх землевласників, подавати скарги на поміщиків в урядові органи; дозволила поміщикам засилати селян за провинності у Сибір, продавати їх землі; розширила кріпосну декларацію про Україну.

У сфері соціальних відносин триває поневолювання селян. Кріпосне право розростається вище. Дедалі більше державних земель, насамперед у знову освоєваних південних регіонах, передається поміщикам, які заселяють їх кріпаками. До сфери впливу кріпацтва включаються нові категорії населення: це у 1783 року указом Катерини II українські селяни позбавлялися права переходити від однієї поміщика до іншого.

У другій половині XVIII століття, уряд видає ряд указів, які посилюють поміщицьку сваволлю: указом 1760 року поміщику дозволялося засилати селян на Сибір; в 1765 року – відправляти їх туди на каторжні роботи. Нарешті, в 1767 року Катериною II було видано указ, званий "апогеєм кріпацтва", -- селянам заборонялося скаржитися

на поміщика, тобто, вони перетворювалися на безсловесну робочу худобу. Порушення цих указів вело до жорстоких покарань. Покріпачення стало головним гальмом розвитку українського суспільства.

Ліквідація Запорізької Січі.

Проводячи експансіоністську політику, російське самодержавство поставив мету знищити Запорізьку Січ. Царське уряд вважало несумісним автономне існування Січі у складі Російської імперії. Його лякала роль Січі як натхненника республіканських ідей у країні.

Після російсько-турецької війни 1768-1774 рр. і втрати незалежності Кримського ханства, Запорозьке військо втрачає своє значення для імперії як військової сили у боротьбі проти турецько-татарських загарбників. З іншого боку, запорожці опиралися захопленням їх земель поміщиками і царським урядом. У 1775 р. російська армія під керівництвом генерала П. Текелія, повертаючись із війни, виконала наказ Катерини II – захопила оборонні вежі Нової Січі і зруйнувала їх.

Артилерія, військові регалії, січковий архів й матеріальні цінності були пограбовані. Щоб знищити економічне підґрунтя Запоріжжя, царська влада ліквідували 25 тисяч багатих козацьких господарств, що були оплотом волелюбності й початку незалежності під державними структурами імперії.

Трагічний виявилася доля козацьких ватажків. Кошового отамана П. Калнишевського та інших керівників заарештували і відправили на заслання. П. Калнишевський просидів в кам'яною ямі на Соловках 25 років і помер у 1803 р. у віці 113 років.

Ліквідація Запорізької Січі – ще одна ланка репресивної політики царату, спрямованої на анулювання самоврядування національних районах країни й придушення антифеодального руху.

Доли козаків склалися по-різному. Частина була віднесена до розряду державних військових поселенців. Козацька біднота потрапила до залежність від нових землевласників. Але понад п'ять тис. запорожців пішли у Туреччину й заснували там Задунайську Січ (1775-1828). З козаків у 1788 р. царському уряду створило Чорноморське козацьке військо, що у 1792 р. було переведено на Кубань. Хоч куди доля не закидала козаків, вони з собою несли ідеї волелюбності і розвиток демократії.

Рекомендована література:

1. Горобець В. "Волимо царя східного...". Український Гетьманат та російська династія до і після Переяслава. – К. : Критика, 2007. – 464 с.
2. Дорошенко Д. Нарис історії України. – Т. 2. – К., 1991.
3. Ефименко А. История украинского народа. – К., 1990.

4. Історія України: Курс лекцій / під ред. Мельника Л.Г. – К. : “Либідь”, 1991-1992.
5. Історія України: нове бачення: у 2-х т. / під ред. В.А. Смоля. – К., 1995.
6. Історія України / під ред. Ю. Зайцева. – Львів, 1996.
7. Крип’якевич І. Історія України. – Львів, 1990.
8. Полонська-Василенко Н. Історія України. – К., 1992.
9. Рибалка І. Історія України. – К., 1995.
10. Яковенко Н. Нарис історії України. З найдавніших часів до кінця XVIII століття. – Київ, 1997.

Тема 5. Ідеологія Російської імперії й Україна в XIX ст.

(2 год.)

Логіка викладу:

1. Адміністративно-територіальний поділ України у XIX ст.
2. Соціально-економічні та політичні передумови національного відродження в першій половині XIX ст. Аракчєєщина в Україні.
3. Характеристика імперського режиму в другій половині XIX ст. Політика русифікації в українських землях.

Адміністративно-територіальний поділ України у XIX ст.

На початок XIX ст. Російська імперія повністю заволоділа українськими землями. Для забезпечення повноти управління новорієднаними територіями було створено єдину систему місцевих органів влади, які відповідали вимогам централізації та забезпечення контролю за життям населення України. Головною метою змін стали: уніфікація управління українськими землями до загальноросійської системи, а також руйнація традиційного адміністративного устрою, який тривалий час існував в Україні. Віхами цього процесу стали:

- після ліквідації у 1775 році Запорізької Січі на її землях було утворено дві губернії Азовську і Новоросійську;
- у 1781 році було ліквідовано сотенно-полковий устрій на Лівобережній Україні, тоді ж у впродовж двох років на Лівобережжі було створено Київське, Харківське, Чернігівське, Новгород-Сіверське і Катеринославське намісництва. Паралельно існували і губернії;
- у 1783 році з приєднанням Кримського ханства, наступного року було утворено Таврійську область із центром у Сімферополі;
- у 1783 році Азовська і Новоросійська губернії були об'єднані у Катеринославське намісництво з центром у Кременчуці (а з 1789 р. – у Катеринославі);
- після другого і третього поділів Польщі до складу Російської імперії ввійшли Київщина, Брацлавщина і Волинь. На цих землях було створено Волинську, Брацлавську і Подільську губернії;

- відповідно до царського указу 1796 року в Україні замість намісництв утворено 9 губерній: Київську, Полтавську, Чернігівську, Харківську, Катеринославську, Херсонську, Таврійську, Подільську і Волинську;
- у 1815 році до Російської імперії було приєднано Холмщину і Підляшся, які у 1831 році ввійшли до Сідлецької, Люблінської та Гродненської губерній;
- у першій половині XIX ст. була сформована система військово-адміністративних одиниць – генерал-губернаторства, яким належала вся повнота військової і цивільної влади на ввіреній території. В Україні було створено 4 генерал-губернаторства: Київське (Київська, Волинська і Подільська губернії), Малоросійське (Полтавська і Чернігівська), Харківське (Харківська і Воронезька), Новоросійське (Катеринославська, Таврійська, Херсонська губернії і Бессарабська область);
- у 1912 році було утворено Холмську губернію куди ввійшли більшість українських земель Королівства Польського;
- у роки Першої світової війни було сформовано Галицько-Буковинське генерал-губернаторство, яке з перервами проіснувало до серпня 1917 р.

Таким чином формування нового адміністративно-територіального устрою на землях України протягом XIX та на початку XX ст. дало змогу Російській імперії забезпечити повний військовий та цивільний контроль за життям населення.

Соціально-економічні та політичні передумови національного відродження в першій половині XIX ст. Аракчєєщина в Україні.

Початок XIX століття в Російській імперії характерний дальшим розвитком продуктивних сил, поступово відбувається промисловий переворот, який привів до використання механічних видів праці, застосування парових двигунів. Ці процеси охопили і українські землі, особливо південь України, де зароджується металургія, машинобудування. Тут також з'являється потужний центр вирощення злакових культур. Утворюється південно-західний регіон цукровиробництва.

Однак подальший економічний розвиток стримувався існуючою в Російській імперії кріпосницькою залежністю. Це викликало значні суперечності у суспільстві.

Декабристських рух і його поширення в Україні. Південне товариство декабристів. Тульчинська, Київська, Кам'янська управи. П. Пестель, програма Південного товариства.

Зовнішньополітична діяльність царського уряду. Російсько-французька війна 1812 року. Участь українських полків у боях та поході на Європу. Створення на землях України після Вітчизняної війни 1812 року військових поселень.

Аракчєєщина – термін, який вживають для позначення системи військових та поліцейських заходів і реформ у Російській імперії першої

чверті XIX століття, зокрема створення військових поселень. Військові заходи Аракчєєва полягали у виокремленні артилерійських частин у самостійні формування, введенні нових статутів, штатів та принципів армійської комплектації і управління, дивізійній організації армії, створенні рекрутського депо, впровадженні новітніх видів озброєння та іншого.

У 1818 р. за дорученням імператора Олександра I Аракчєєв підготував секретний проект звільнення кріпосних селян, який не був реалізований. У 1819 Аракчєєв – начальник військових поселень, де поєднувалася сільська праця з нещадною військовою муштрою. Запровадив у поселеннях суворий режим та жорстку регламентацію всіх сторін життя, що викликало численні заворушення і повстання.

В Україні військові поселення були засновані в Катеринославській губернії, Слобідсько-Українській губернії та Херсонській губернії, а пізніше – на Київщині й Поділлі.

В дореволюційній російській історіографії під впливом негативних оцінок сучасників Аракчєєва щодо його діяльності, сформувався критична точка зору на Аракчєєвщину. У радянській історичній науці термін Аракчєєвщина часто використовувався в широкому сенсі для означення деспотизму самодержавного режиму в Росії взагалі. В сучасній російській історіографії переглянуто попередні оцінки заходів Аракчєєва у військовій сфері, деякі з них розглядаються як позитивні.

Національно-визвольна боротьба українського населення проти царського режиму. Селянські бунти. Повстання Олексія Семенова на Уманщині. Перебіг повстань «Київська козаччина» та «Похід в Таврію за волею». Масовий рух за скасування кріпосного права.

Польське повстання 1830-1831 рр. охопило Королівство Польське і поширилося на землі Правобережної України Неоднозначне відношення українського населення до перебігу повстання. Його організатори намагалися відродити польську державу з тими ж порядками щодо українського населення, які існували у Речі Посполитій. Тому створені переважно із польської шляхти загони повстанців Ворцеля на Волині, Ружицького на Житомирщині, Колишка на Поділлі та Київщині зустріли значну протидію українських селян і були розгромлені царськими військами.

У першій половині XIX ст. були сформовані соціально-економічні та політичні передумови українського національного відродження. В основі лежала радикальна необхідність зміни існуючого кріпосного ладу, системи національних утисків. Базою став селянський рух, просвітницькі ідеї передових представників інтелігенції щодо скасування кріпосництва, відродження козацьких традицій, автономізації українських земель.

Масонські ложі в Україні, декабристський рух – перші паростки утворення організаційних структур для реалізації цих завдань.

Просвітницька діяльність І. Котляревського, М. Максимовича. Роль передової російської інтелігенції у «просуванні українського питання». Створення та діяльність Харківського університету. Київський університет Святого Володимира. Українофільський рух в царській імперії.

Діяльність Кирило-Мефодіївського братства. Основні програмні документи, М. Костомаров, М. Гулак, В. Білозерський, Т. Шевченко.

Характеристика імперського режиму в другій половині XIX ст. Політика русифікації в українських землях.

Особливості скасування кріпосного права на українських землях. Головні реформи царського уряду та їх вплив соціально-економічний розвиток України. Створення підприємств важкої індустрії на півдні України. Залізничне будівництво його вплив на модернізацію економічного та соціального життя українського населення.

Створення загальноросійського економічного середовища, формування загальноросійського ринку. Військова реформа. Зародження та розвиток капіталістичних відносин. Формування вітчизняної буржуазії. Діяльність В. Терещенка, В. Тарновського, братів Яхненків, Ф. Симиренка.

Реформи царського уряду у гуманітарній сфері. Їх вплив на розвиток наукової думки, вищої школи, професійного навчання. Зростання кількісного і якісного потенціалу української інтелігенції.

Боротьба царизму проти українофільського руху. Репресивні заходи російського царизму в галузі освіти. Валуєвський циркуляр (1863 р.) та Емський указ (1876 р.) їх антиукраїнська спрямованість.

Характеристика царського політичного режиму щодо національних окраїн Російської імперії в другій половині XIX ст. Особливості цих проявів в Україні.

Просвітницька діяльність Д. Антоновича, М. Костомарова, П. Куліша. Вплив творчості Т. Г. Шевченка на розгортання українського національного руху. Виникнення громад. Активізація діяльності Київської громади на початку 70-х рр. М. П. Драгоманов.

Польське повстання 1863-1864 рр. проти панування російського царизму охопило Королівство Польське, Литву, частково Білорусь та Правобережну Україну. Зазнало жорстокої поразки. Були скасовані залишки автономії Королівства Польського. Українське населення активної участі у повстанні 1863-1864 рр. не брало.

Відродження української національної культури. Творчість Панаса Мирного, Івана Нечуя-Левицького, Михайла Старицького, Лесі Українки, Івана Франка. Створення українського національного театру.

Творчість Миколи Лисенка, Семена Гулака-Артемівського. Творча спадщина Михайла Грушевського її вплив на український рух кінця XIX та початку XX ст.

Поява перших українських політичних партій. Формування ідеологічного розмаїття партій українців. Український національний рух у контексті революції 1905-1907 рр. Антиукраїнський курс Петра Столипіна. Український фактор у Першій світовій війні і доля Російської імперії.

Рекомендована література:

1. Горобець В. "Волимо царя східного...". Український Гетьманат та російська династія до і після Переяслава. – К. : Критика, 2007. – 464 с.
2. Дорошенко Д. Нарис історії України. – Т. 2. – К., 1991.
3. Ефименко А. История украинского народа. – К., 1990.
4. Історія України: Курс лекцій / під ред. Мельника Л.Г. – К. : "Либідь", 1991-1992.
5. Історія України: нове бачення: у 2-х т. / під ред. В.А. Смолія. – К., 1995.
6. Історія України / під ред. Ю. Зайцева. – Львів, 1996.
7. Крип'якевич І. Історія України. – Львів, 1990.
8. Московська експансія і Переяславська рада 1654 року. – К. : Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2005. – 368 с.
9. Полонська-Василенко Н. Історія України. – К., 1992.
10. Рибалка І. Історія України. – К., 1995.
11. Яковенко Н. Нарис історії України. З найдавніших часів до кінця XVIII століття. – Київ, 1997.

Тема 6. Взаємовідносини України та Росії у XX ст.

(2 год.)

Логіка викладу:

1. Україна та Росія у революційних подіях першої чверті XX ст.
2. Україна у складі СРСР. Курс на створення єдиної спільноти – радянський народ та шлях до суверенності України.
3. Взаємовідносини України та Російської Федерації у часи незалежності.
4. Сучасний етап взаємовідносин України та Росії.

Україна та Росія у революційних подіях першої чверті XX ст.

Прояви імперської політики Росії щодо України на початку XX ст. визначалися загостренням політичного, соціально-економічного становища Російської імперії, розгортанням революційних подій. Він визначався такими напрямками:

- посилення економічного тиску на національні окраїни, з метою концентрації коштів для подолання кризових явищ. Чи не найголовнішим об'єктом цього тиску був промисловий та аграрний потенціал України;
- грабіжницька мобілізація економічних, людських ресурсів для ведення російсько-японської війни (1904 р.), а з 1914 року – участі у першій Світовій війні;
- жандармський тиск на студентський, робітничий страйковий, революційний та національний рухи, появу політичних партій;
- проведення столипінської аграрної реформи, яка поряд із руйнуванням сільської общини, призвела до значної міграції українських селян до Сибіру, Далекого Сходу.

Це період, який характеризується розвитком українського суспільства в складі двох імперій – Російської та Австро-Угорської, які врешті решт стали по обидві сторони барикад в часи першої світової війни, а відтак українське населення стало учасником братовбивчої різни. Це час досягнення капіталізмом своєї вищої стадії.

Період загострення політичних, економічних протиріч між працею і капіталом. Це час появи політичних партій, громадських організацій, представницьких органів, виникнення організованого національного руху, піднесення національної культури, освіти.

В цей час значно наростають економічні виступи населення, які набувають політичного характеру. Це час першої російської революції, важливі події якої відбуваються і в Україні, час бойових дій Першої світової війни, військовий театр якої відбувався на українських землях.

Однак залишаються проблемними питання для українських істориків при вивченні цього часу:

- оцінки лібералізації суспільного життя в Україні після першої російської революції;
- неоднозначні погляди на столипінські реформи;
- причини та характер Першої світової війни;
- характер наростання революційних подій;
- оцінки діяльності українських політичних партій;
- становлення єврейського питання;
- роль і місце січових стрільців;
- польське питання на теренах західної України тощо.

Події Першої Світової війни, міжнародне становище, революційний рух у царській Росії привів до руйнації у 1917 році імперії. Однак спроби її збереження і реанімації тривали до початку 20-х років XX ст. Розпалена громадянська війна, походи Юденіча, Колчака, Денікіна ставили за мету відродити «єдину і неділиму».

Сучасна російська науково-історична та культурологічна оцінки тих подій. Формування позитивного іміджу представників «білого руху», царської сім'ї, які дбали про єдність Російської імперії.

Україна у складі СРСР. Курс на створення єдиної спільноти – радянський народ та шлях до суверенності України.

Після драматичних революційних подій 1917 року Україна пройшла значний шлях свого розвитку, який ввібрав становлення національної державності в час національно-демократичної революції 1917-1921 рр., створення УСРР. Входження в СРСР і майже сімдесятирічний період діяльності у складі Радянського Союзу.

Дослідження подій, фактів, постатей бурхливого ХХ століття на сьогодні є однією з найважливіших наукових проблем історичної науки. Це викликано цілим рядом факторів. Зокрема, надзвичайною складною палітрою перебігу подій, серед яких дві світові війни, розкол світу на полярні сторони, виникнення та становлення незалежних держав, грандіозними науково-технічними відкриттями, які якісно перебудували всю систему продуктивних сил, а відтак і виробничих відносин. Варто зазначити надзвичайну політизацію історичних пошуків та висновків науковців, які вивчають різні періоди історії ХХ століття.

Існує дискусія щодо періодизації цього надзвичайно важливого відтинку історії розвитку українського суспільства. Є різні підходи до визначення основних етапів розвитку суспільно-політичних та соціально-економічних відносин, які визначали розвиток історичних процесів впродовж ХХ століття. Вони визначаються глобальними та локальними характеристиками, місцевими відмінностями, науковими та теоретичними підходами історичних шкіл, окремих істориків. Якщо підходити до цього процесу з позицій україноцентризму, тобто безпосередньо історії України, то можна на тлі історичної епохи ХХ ст. може виокремити такі періоди:

- Україна на початку ХХ століття (1900 – 1917 рр.).
- Україна в час революційних перетворень 1917 – 1921 рр.
- Україна – передвоєнна (1921 – 1939 рр.)
- Україна в роки Другої світової війни (1939 – 1945 рр.)
- Україна повоєнна (1944 – 1953 рр.)
- Україна в роки «відлиги» (1953 – 1964 рр.)
- Україна в 1964 – першій половині 80-х років.
- Україна в роки перебудови (1985 – 1991 рр.)
- Україна – незалежна держава.

Кожен з цих історичних періодів має свою унікальну специфіку, а відтак дуже часто отримує далеко не однозначну оцінку з боку тих чи інших політичних діячів, істориків, політологів. І все це лавиною сиплеться на голови пересічних громадян і, особливо, молодого покоління.

Ще більше дискусійних питань залишається при дослідженні революційних подій в Україні, довоєнного періоду, років Другої світової війни та, власне, всіх етапів новітньої історії нашої Батьківщини.

Звичайно, мова йде про радикальну зміну парадигми історичного пошуку. Коли в центрі поставлена історія українського народу, хоча ми розуміємо, що така спроба є далеко не повною, адже це лише один із головних напрямків, які повинні враховуватися серйозними дослідниками історичних процесів.

На кожному із цих етапів можна прослідкувати прояви особливого відношення Росії до України, що можна кваліфікувати як прояви рудиментарної імперської політики, її елементів. Особливо зримо це проявили в часи розвинутого соціалізму, коли головними досягненнями стало формування єдиного господарського комплексу СРСР, єдиної спільноти – радянський народ. Однак все ж провідна роль належала титульній нації – російській.

Взаємовідносини України та Російської Федерації у часи незалежності.

Як відомо Україна відіграла одну із ключових ролей при розпаді Радянського Союзу у 1991 році. Складовими цього процесу, які вирішальним чином вплинули на остаточне вирішення питання розпаду СРСР стали:

- проголошення 24 серпня 1991 року Акту про державну незалежність України;
- проведення Всеукраїнського референдуму 1 грудня 1991 року, який переважною більшістю голосів громадян України підтримав курс на незалежність Батьківщини;
- безпосередня участь керівництва України, разом із керівниками Російської Федерації, Білорусії у денонсації угоди про діяльність СРСР;

Спроби зберегти єдність колишніх республік Радянського Союзу тривали і тривають впродовж діяльності суверенних держав ось уже більше двадцяти років. Основні ініціативи виходять, насамперед, від Російської Федерації. Особлива увага приділяється саме позиції України у діяльності або вступу до інтеграційних об'єднань: СНД, Митного союзу тощо. Варто зазначити, що домінуюча роль у цих формуваннях відводиться Росії.

Україна займає виважену позицію при визначенні свого членства у пострадянських інтеграційних формуваннях. Зокрема є асоційованим, а не дійсним членом СНД, відмовилася від вступу до Митного союзу, в ряді євразійських міжнародних комісій виступає у ролі спостерігачів. Мотивація такої поведінки українських дипломатів викликана необхідністю виваженої політики держави у входженні до світового цивілізаційного простору, врахування і забезпечення національних інтересів.

Така позиція України викликає відповідну реакцію Російської Федерації, яка намагається через систему економічних, політичних, енергетичних важелів примусити Україну до пострадянської спільноти держав.

Сучасний етап взаємовідносин України та Росії.

Сьогоднішні реалії життя України як суверенної держави окреслені, як ніколи у нові та новітні часи, загостренням українсько-російських відносин. Незважаючи на взаємне визнання непорушності кордонів між Україною і Росією, яке зафіксоване у Великому договорі (1997 року) між нашими країнами, гарантування непорушності територіальної цілісності України за Будапештською угодою (1994 року), Російська Федерація цинічно анексувала Крим, бере безпосередню участь у бойових діях на Донбасі, здійснює поставки зброї, боєприпасів терористичним формуванням, здійснює беспрецидентну інформаційну агресію.

Довідково:

Пункт 2 Будапештської угоди зафіксував, що Російська Федерація, Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії і Сполучені Штати Америки підтверджують їх зобов'язання утримуватися від загрози силою чи її використання проти територіальної цілісності чи політичної незалежності України, і що ніяка їхня зброя ніколи не буде використовуватися проти України, крім цілей самооборони або будь-яким іншим чином згідно зі Статутом Організації Об'єднаних Націй.

Світова спільнота у своїй більшості дала і дає належну оцінку проявам агресії Росії щодо України. Це міжнародні економічні та політичні санкції, блокування діяльності ініціатив російських політиків та дипломатів, поступова ізоляція від вирішення світових важливих проблем на рівні G-20, G-8. Прикладом цього є холодний прийом В.Путіна у Австралії, блокування делегації Росії у Давосі. Адже такими діями Російська Федерація:

- порушила основні принципи післявоєнного світопорядку, який був одностайно прийнятий після II Світової війни, і зафіксований у Хельсінкській угоді 1975 року;
- своїми діями Росії дала привід іншим країнам розпочати переділ карти світу в угоду власним інтересам. (Розкрито «ящик Пандори».

- Таких спірних питань є надзвичайно багато. Зокрема, Кіпр турецький і Кіпр грецький, Македонія грецька і Македонія суверенна держава, Косово, Нагірний Карабах, Придністров'я, Курили, Палестина і Ізраїль, Південна і Північна Кореї, Китай та Тайвань та багато інших;
- створено прецедент вирішувати спірні питання силовими методами, з порушенням двосторонніх і багатосторонніх домовленостей.

Які ж головні мотиви такої поведінки Росії? До них варто віднести:

- загострення взаємовідносин між Сходом і Заходом, яке особливо рельєфно проявилось наприкінці XX та на початку XXI ст. Зокрема, це події у Югославії, Іраку, Сирії, Єгипті, Лівії, Тунісі, Марокко, які призвели до посилення позицій західного світу у цих регіонах, які багаті енергетичними запасами. До того переважна більшість із них були у орбіті впливів Росії;
- агресивне відношення Росії до безпосереднього наближення до її кордонів Європейського Союзу і, що найбільш турбує РФ, блоку НАТО;
- вигідне геополітичне становище України, яка займає стратегічне становище між Європою та Євразією;
- млява реакції світової спільноти на агресивні дії РФ проти Грузії, коли від неї були відірвані Абхазія та Південна Осетія;
- ментальністю росіян, які у своїй переважній більшості вважають, що Україна є їхньою вотчиною, споконвічною російською землею.

У вищих політичних ешелонах владної верхівки РФ, частини науковців, творчої інтелігенції Росії особливу занепокоєність викликає руйнування звичних стереотипів, міфологем, які століттями були в основі політики Росії щодо України. Зокрема:

- ✓ окремішності історичного розвитку українського етносу;
- ✓ єдиних коренів, з яких пішли слов'янські братні народи;
- ✓ комплексу «старшого брата»;
- ✓ про непорушність дружби українського і російського народів, а відтак безконфліктність взаємовідносин;
- ✓ про ворожість всьому російському українському націоналізму;
- ✓ традиційна бездержавність українського народу і неспроможність забезпечити цивілізоване життя своїх громадян;
- ✓ беззастережна залежність української економіки від російського ринку, поставок енергоносіїв.

Тобто, по-суті, ми бачимо, що в наш час проявляється нова імперська політика Росії щодо України. Її складовими є:

- ✓ нав'язування суверенній державі свого бачення щодо визначення шляхів історичного розвитку, прийняття чи не прийняття угод;

- ✓ нав'язування власних стереотипів економічного розвитку країни, орієнтованої на Росію;
- ✓ сприяння протестним акціям населення, невдоволених корумпованістю, квалістю і безпорадністю владних структур, зниженням соціальних стандартів
- ✓ здійснення силового тиску через проведення нового типу військових дій, так званої, «гібридної війни»;
- ✓ пряма підтримка і сприяння діяльності опозиційних сил, «п'ятої колони», проведенню референдумів, опитувань;
- ✓ безприцедентна гуманітарна агресія, яка здійснюється за такими напрямками: історичними, мовними, культурними, конфесійними, інформаційними.

Отже, сучасне зовнішньополітичне та внутрішньо-економічне становище України детермінується:

- зусиллями України щодо забезпечення реального суверенітету держави, визначення шляхів інтеграції України до світової цивілізації;
- здійсненням економічних, політичних та соціальних реформ, які б вивели країну у коло розвинутих світових держав;
- проявами нової імперської політики Російської Федерації щодо України;
- досвідом протестних майданів 2004, 2013-2014 рр.

Рекомендована література:

1. Горобець В. “Волимо царя східного...”. Український Гетьманат та російська династія до і після Переяслава. – К. : Критика, 2007. – 464 с.
2. Дорошенко Д. Нарис історії України. – Т. 2. – К., 1991.
3. Ефименко А. История украинского народа. – К., 1990.
4. Історія України: Курс лекцій / під ред. Мельника Л.Г. – К. : “Либідь”, 1991-1992.
5. Історія України: нове бачення: у 2-х т. / під ред. В.А. Смолія. – К., 1995.
6. Історія України / під ред. Ю. Зайцева. – Львів, 1996.
7. Крип'якевич І. Історія України. – Львів, 1990.
8. Московська експансія і Переяславська рада 1654 року. – К. : Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2005. – 368 с.
9. Полонська-Василенко Н. Історія України. – К., 1992.
10. Рибалка І. Історія України. – К., 1995.
11. Яковенко Н. Нарис історії України. З найдавніших часів до кінця XVIII століття. – Київ, 1997.

ТЕМАТИКА ТА ЗМІСТ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

Семінарське заняття № 1

Вступ до вивчення дисципліни

Мета: ознайомитися із теоретико-методологічною стороною курсу та особливостями джерельної бази.

Зміст семінарського заняття:

1. Актуальність, предмет і завдання дисципліни.
2. Джерельна база курсу та її інтерпретації в науковій літературі.
3. Хронологічні рамки курсу.
4. Теоретико-методологічні аспекти курсу.

Завдання для обов'язкового виконання

Домашні завдання: опрацювання рекомендованої літератури, підготовка до виступу, письмової роботи, участі у дискусії.

Аудиторні завдання: виступ, участь у дискусії.

Рекомендована література:

1. Брехуненко В. Московська експансія і Переяславська рада 1654 року. – К. : Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2005. – 368 с.
2. Горобець В. “Волимо царя східного...”. Український Гетьманат та російська династія до і після Переяслава. – К. : Критика, 2007. – 464 с.
3. Дорошенко Д. Нарис історії України. – Т. 2. – К., 1991.
4. Ефименко А. История украинского народа. – К., 1990.
5. Історія України: Курс лекцій / під ред. Мельника Л.Г. – К. : “Либідь”, 1991-1992.
6. Історія України: нове бачення: у 2-х т. / під ред. В.А. Смолія. – К., 1995.
7. Історія України / під ред. Ю. Зайцева. – Львів, 1996.
8. Крип'якевич І. Історія України. – Львів, 1990.
9. Полонська-Василенко Н. Історія України. – К., 1992.
10. Рибалка І. Історія України. – К., 1995.
11. Яковенко Н. Нарис історії України. З найдавніших часів до кінця XVIII століття. – Київ, 1997.

Семінарське заняття № 2

Передумови формування імперської політики Росії.

Мета: опрацювати розгортання передумов виникнення імперських зазіхань щодо України, їх витоків.

Зміст семінарського заняття:

1. Особливості етнотворення українського і російського народів.
2. Геополітичне становище українських земель та його вплив на формування українського етносу.

3. Найдавніші часи на землях України, вплив монголо-татарської навали, литовська та польська доба її історії.

Завдання для обов'язкового виконання

Домашні завдання: опрацювання рекомендованої літератури, підготовка до виступу, письмової роботи, участі у дискусії.

Аудиторні завдання: виступ, участь у дискусії.

Рекомендована література:

1. Горобець В. "Волимо царя східного...". Український Гетьманат та російська династія до і після Переяслава. – К. : Критика, 2007. – 464 с.
2. Дорошенко Д. Нарис історії України. – Т. 2. – К., 1991.
3. Ефименко А. История украинского народа. – К., 1990.
4. Історія України: Курс лекцій / під ред. Мельника Л.Г. – К. : "Либідь", 1991-1992.
5. Історія України: нове бачення: у 2-х т. / під ред. В.А. Смолія. – К., 1995.
6. Історія України / під ред. Ю. Зайцева. – Львів, 1996.
7. Крип'якевич І. Історія України. – Львів, 1990.
8. Московська експансія і Переяславська рада 1654 року. – К. : Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2005. – 368 с.
9. Полонська-Василенко Н. Історія України. – К., 1992.
10. Рибалка І. Історія України. – К., 1995.
11. Яковенко Н. Нарис історії України. З найдавніших часів до кінця XVIII століття. – Київ, 1997.

Семінарське заняття № 3

Проблеми українсько-московських відносин доби національно-визвольної революції та Руїни

Мета: визначити умови підписання Переяславської угоди 1654 р. та відмінності розуміння договору українською та російською сторонами. *Опрацювати стан українсько-російських відносин в час Руїни.*

Зміст семінарського заняття:

1. Передумови заключення Переяславської угоди 1654 року. "Березневі" статті, їх характеристика. Українське і російське трактування характеру союзу.
2. Від Переяславської угоди 1654 року до Переяславських статей 1659 року.
3. Політика Московської держави щодо України в період Руїни.

Завдання для обов'язкового виконання

Домашні завдання: опрацювання рекомендованої літератури, підготовка до виступу, письмової роботи, участі у дискусії.

Аудиторні завдання: виступ, участь у дискусії.

Рекомендована література:

1. Горобець В. "Волимо царя східного...". Український Гетьманат та російська династія до і після Переяслава. – К. : Критика, 2007. – 464 с.
2. Дорошенко Д. Нарис історії України. – Т. 2. – К., 1991.
3. Ефименко А. История украинского народа. – К., 1990.
4. Історія України: Курс лекцій / під ред. Мельника Л.Г. – К. : "Либідь", 1991-1992.
5. Історія України: нове бачення: у 2-х т. / під ред. В.А. Смолія. – К., 1995.
6. Історія України / під ред. Ю. Зайцева. – Львів, 1996.
7. Крип'якевич І. Історія України. – Львів, 1990.
8. Московська експансія і Переяславська рада 1654 року. – К. : Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2005. – 368 с.
9. Полонська-Василенко Н. Історія України. – К., 1992.
10. Рибалка І. Історія України. – К., 1995.
11. Яковенко Н. Нарис історії України. З найдавніших часів до кінця XVIII століття. – Київ, 1997.

Семінарське заняття № 4

Тема 4. Втрата державності України у XVIII ст.

Мета: дослідити які передумови та перебіг подій, що привели до втрати державності Україною у XVIII ст.

Зміст семінарського заняття:

1. Діяльність Петра I щодо України. Становлення нової державної доктрини Росії та її наслідки для української державності.
2. Реформування Гетьманщини (1708-1764 рр.).
3. Соціально-економічні та політичні передумови ліквідації автономії України та включення її території до складу Російської імперії.
4. Українська політика Катерини II та фактори, які впливали на її формування. Скасування Запорізької Січі.

Завдання для обов'язкового виконання

Домашні завдання: опрацювання рекомендованої літератури, підготовка до виступу, письмової роботи, участі у дискусії.

Аудиторні завдання: виступ, участь у дискусії.

Рекомендована література:

1. Горобець В. "Волимо царя східного...". Український Гетьманат та російська династія до і після Переяслава. – К. : Критика, 2007. – 464 с.

2. Дорошенко Д. Нарис історії України. – Т. 2. – К., 1991.
3. Ефименко А. История украинского народа. – К., 1990.
4. Історія України: Курс лекцій / під ред. Мельника Л.Г. – К. : “Либідь”, 1991-1992.
5. Історія України: нове бачення: у 2-х т. / під ред. В.А. Смолія. – К., 1995.
6. Історія України / під ред. Ю. Зайцева. – Львів, 1996.
7. Крип’якевич І. Історія України. – Львів, 1990.
8. Московська експансія і Переяславська рада 1654 року. – К. : Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2005. – 368 с.
9. Полонська-Василенко Н. Історія України. – К., 1992.
10. Рибалка І. Історія України. – К., 1995.
11. Яковенко Н. Нарис історії України. З найдавніших часів до кінця XVIII століття. – Київ, 1997.

Семінарське заняття № 5

Імперська ідеологія Росії і Україна в XIX ст.

Мета: розкрити вплив російської імперської ідеології на політичне, економічне, соціальне та духовне життя України у XIX ст.

Зміст семінарського заняття:

1. Адміністративно-територіальний поділ України у XIX ст.
2. Соціально-економічні та політичні передумови національного відродження в першій половині XIX ст. Арацкеєвщина в Україні.
3. Характеристика імперського режиму в другій половині XIX ст. Політика русифікації в українських землях.

Завдання для обов’язкового виконання

Домашні завдання: опрацювання рекомендованої літератури, підготовка до виступу, письмової роботи, участі у дискусії.

Аудиторні завдання: виступ, участь у дискусії.

Рекомендована література:

1. Горобець В. “Волимо царя східного...”. Український Гетьманат та російська династія до і після Переяслава. – К. : Критика, 2007. – 464 с.
2. Дорошенко Д. Нарис історії України. – Т. 2. – К., 1991.
3. Ефименко А. История украинского народа. – К., 1990.
4. Історія України: Курс лекцій / під ред. Мельника Л.Г. – К. : “Либідь”, 1991-1992.
5. Історія України: нове бачення: у 2-х т. / під ред. В.А. Смолія. – К., 1995.
6. Історія України / під ред. Ю. Зайцева. – Львів, 1996.

7. Крип’якевич І. Історія України. – Львів, 1990.
8. Московська експансія і Переяславська рада 1654 року. – К. : Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2005. – 368 с.
9. Полонська-Василенко Н. Історія України. – К., 1992.
10. Рибалка І. Історія України. – К., 1995.
11. Яковенко Н. Нарис історії України. З найдавніших часів до кінця XVIII століття. – Київ, 1997.

Семінарське заняття № 6

Взаємовідносини України та Росії у XX ст.

Мета: розглянути стан взаємовідносин України та Росії впродовж XX ст.

Зміст семінарського заняття:

1. Україна та Росія у революційних подіях першої чверті XX ст.
2. Україна у складі СРСР. Курс на створення єдиної спільноти – радянський народ та шлях до суверенності України.
3. Взаємовідносини України та Російської Федерації у часи незалежності.
4. Сучасний етап взаємовідносин України та Росії.

Завдання для обов’язкового виконання

Домашні завдання: опрацювання рекомендованої літератури, підготовка до виступу, письмової роботи, участі у дискусії.

Аудиторні завдання: виступ, участь у дискусії.

Рекомендована література:

1. Горобець В. “Волимо царя східного...”. Український Гетьманат та російська династія до і після Переяслава. – К. : Критика, 2007. – 464 с.
2. Дорошенко Д. Нарис історії України. – Т. 2. – К., 1991.
3. Ефименко А. История украинского народа. – К., 1990.
4. Історія України: Курс лекцій / під ред. Мельника Л.Г. – К. : “Либідь”, 1991-1992.
5. Історія України: нове бачення: у 2-х т. / під ред. В.А. Смолія. – К., 1995.
6. Історія України / під ред. Ю. Зайцева. – Львів, 1996.
7. Крип’якевич І. Історія України. – Львів, 1990.
8. Полонська-Василенко Н. Історія України. – К., 1992.
9. Рибалка І. Історія України. – К., 1995.
10. Яковенко Н. Нарис історії України. З найдавніших часів до кінця XVIII століття. – Київ, 1997.

ІНДИВІДУАЛЬНІ ЗАВДАННЯ

Написання рефератів. Навчальний реферат – це письмова робота, в якій у стислій формі, на основі опрацювання наукової та методичної літератури, розкривається конкретна проблема чи окремий аспект теми.

Реферат складається з плану, до якого входять такі складові частини: вступ, основна частина (включає розділи і підрозділи), висновки, список використаних джерел і літератури.

У вступі обґрунтовується актуальність обраної теми, її значення для поглибленого опанування програмного матеріалу, визначається мета та дослідницькі завдання реферату, об'єкт дослідження, загальні методи розкриття теми.

Основна частина може складатися з кількох розділів. В одному з них, як правило, розглядаються рівень дослідження проблеми, характеризуються різні точки зору. В інших розділах розкривається зміст обраної теми, дається опис та аналіз опрацьованого матеріалу, оцінка тих чи інших державотворчих процесів і явищ, робляться узагальнення щодо окремих аспектів проблеми.

Важливою структурною частиною реферату є висновки. В них лаконічно робляться узагальнення та формулюються результати виконаної роботи. Висновки засвідчують здатність студента до самостійних узагальнень.

В кінці реферату наводиться список використаної літератури.

Оформлення реферату.

Обсяг реферату: 10 – 15 сторінок друкованого тексту.

Розмір лівого поля до 30 мм, правого – не менше 10 мм, верхнього та нижнього – 20 мм.

Тематика рефератів

1. Взаємостосунки Б. Хмельницького із урядом Московської держави.
2. Діяльність Богдана Хмельницького у сучасній пам'яті українців і росіян.
3. Формування антипольської коаліції держав в часи Богдана Хмельницького.
4. Основні фактори, які обумовили укладання Б. Хмельницьким Переяславської угоди та Березневих статей 1654 року.
5. Іван Виговський і його взаємостосунки із урядом Московської держави.
6. Політика Юрія Хмельницького у відносинах з Москвою.
7. Павло Тетеря і політика Московського уряду.

8. Петро Дорошенко і його відносини з Московською державою.
9. Промосковська політика Івана Брюховецького.
10. Дем'ян Многогрішний і політика Москви.
11. Іван Самойлович і його взаємостосунки із Московською державою.
12. Постать Івана Мазепи у сучасній пам'яті українців і росіян.
13. Батуринська різанина у пам'яті поколінь.
14. Полтавська битва: реальність, наукові та політичні інтерпретації.
15. Ліквідація Запорізької Січі й доля українського козацтва.
16. Кирило Розумовський на тлі згасання козацьких автономій.
17. “Мазепинці” другої половини XVIII – початку XX ст.
18. Михайло Максимович і Микола Гоголь у суспільному житті Російської імперії.
19. Етнографічний бум XIX ст. і його роль у деструкції Російської імперії.
20. Україноцентричне слов'янофільство Кирило-Методіївського товариства.
21. Заборони української мови російським урядом та їхнє значення для формування української нації.
22. Українська церква кінця XVII – початку XX ст. у російському імперському дискурсі.
23. Дискусія між українськими та російськими політичними партіями про національне питання в імперії на початку XX ст.
24. Україна в планах Росії напередодні Першої світової війни.

Виконання дипломних робіт

Дипломна робота із курсу «Україна та імперська Росія» обирається студентом історичної спеціальності на початку навчального року і захищається перед кафедральною комісією у другому семестрі поточного навчального року.

За результатами її підготовки, технічного оформлення і захисту студент отримує диференційовану залікову оцінку, що заноситься у відповідні шкали національної та Болонської систем оцінювання.

У вступі дипломної роботи потрібно зазначити актуальність теми, при нагоді згадати про зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами відповідної кафедри, визначити об'єкт і предмет дослідження, окреслити територіальні й хронологічні межі.

У вступі також мають бути чітко зазначені мета і завдання дослідження. Мета формулюється чітко, одним реченням і повинна співпадати з назвою дослідження, а основні дослідницькі завдання – зі змістом роботи. Не доцільно формулювати мету як «Дослідження...», «Вивчення...», тому що ці слова вказують на засіб досягнення мети, а не саму мету.

Вступ (або ж й окремих розділ) повинен містити методологію, а за необхідності – й пояснення термінології дослідження. Обов'язковим атрибутом курсової роботи є характеристика студентом джерельної та історіографічної бази його студіювання. Наприкінці Вступу студент зазначає про практичне значення та апробації одержаних результатів (якщо такі були).

У роботі можуть бути додатки, списки умовних слів і скорочень, таблиці в тексті тощо, що обов'язково треба описати у Вступі роботи.

Під час публічного захисту студент має володіти основними знаннями зі своєї теми, повинен уміти репрезентувати її на високому науково-теоретичному рівні, давати обґрунтовані відповіді на запитання, вести аргументовану полеміку тощо.

У процесі захисту дипломної роботи комісія бере до уваги наукову новизну і практичну значущість отриманих результатів, структурованість, логічність і послідовність викладеного матеріалу, джерельну обізнаність студента та насиченість роботи джерелами (посиланнями на них), культуру оформлення основної та допоміжних частин тексту.

Тематика дипломних робіт з курсу “Україна та імперська Росія”

1. Зовнішньо-політична діяльність Б. Хмельницького на чолі Української козацької держави середини XVII ст.
2. Політика Московської держави і Україна в часи Руїни.
3. Взаємовідносини Московської держави і Речі Посполитої щодо України у другій половині XVII ст.
4. Російсько-шведська війна та її наслідки для України.
5. Постать Івана Мазепи у сучасній пам'яті українців і росіян.
6. Запорізька Січ, українське козацтво в політиці Московської держави.
7. Видатні українці на службі у московського царя.
8. Пилип Орлик, його Конституція і взаємостосунки із Московською державою.
9. Гетьманська автономія України у XVIII ст.
10. Кирило Розумовський на тлі згасання козацьких автономій.
11. Кирило-Мефодіївське товариство і російське питання.
12. Українська церква кінця XVII – початку XX ст. у російському імперському дискурсі.
13. Українські та російські політичні партії про національне питання в імперії на початку XX ст.
14. Українське питання у Першій світовій війні.
15. Україна і розпад Російської імперії.

МЕТОДИ НАВЧАННЯ

Впродовж вивчення дисципліни студент має брати активну участь у обговоренні програмних питань на семінарських заняттях, виконанні модульних контрольних робіт, заздань для самостійного вивчення дисципліни. Методами навчання є поточне опитування усне та письмове, виконані контрольні роботи, залік. Крім того, студенти оцінюються за вміння написання рефератів, наукових (публіцистичних) статей (повідомлень, тез), за участь у науково-практичних конференціях.

Розподіл і затвердження за кожними видом роботи балів поточного і модульного контролю здійснюється з урахуванням наступних підходів.

Кількість балів, що припадає на ці види контролю, розподіляється відповідно за модулями згідно з робочою програмою навчальної дисципліни.

В межах змістового модулю кількість балів розподіляється за такими видами навчальної діяльності студента:

- усна відповідь на семінарських заняттях та колоквиумах;
- поточні контрольні роботи;
- тестування;
- публікації у наукових виданнях;
- участь у наукових гуртках та проблемних групах;
- участь у розробці навчально-методичних матеріалів;
- підготовка рефератів, доповідей;
- розв'язання завдань;
- самостійна та індивідуальна робота із змістового модулю;
- доповіді та повідомлення на наукових конференціях різного рівня;
- модульна контрольна робота.

Певну кількість балів студент одержує за виконання завдань самостійної та індивідуальної роботи з окремого модулю і підготовку відповідного звіту про її виконання.

Бали за відвідування занять не нараховуються, водночас зменшується кількість балів за пропуск занять без поважних причин.

Результати поточно-модульного контролю виставляються в журналах обліку роботи академічних груп.

МЕТОДИ КОНТРОЛЮ

Контроль знань здійснюється з метою встановлення рівня засвоєння студентами теоретичного матеріалу та практичних навичок, що передбачені навчальною програмою дисципліни і включає такі форми:

- поточний контроль;
- модульний контроль;
- підсумковий контроль;
- ректорський контроль.

Поточний контроль передбачає перевірку знань на семінарах (обговорення, повідомлення, реферати, тести тощо).

Модульний контроль передбачає проведення контрольних робіт за наслідками вивченого матеріалу навчальних тем кожного змістового модуля.

Підсумковий контроль передбачає залік. Для студентів всіх форм навчання передбачається написання контрольної роботи і реферату.

Загальний порядок оцінювання знань студента за кредитно-модульною системою, порядок розподілу балів, форми і види завдань, критерії оцінювання знань тощо для кожної навчальної дисципліни доводяться викладачем до відома студентів на початку навчального семестру.

ПИТАННЯ ДЛЯ ПОВТОРЕННЯ

1. Актуальність, предмет і завдання дисципліни.
2. Джерельна база курсу та її інтерпретації в науковій літературі.
3. Хронологічні рамки курсу.
4. Теоретико-методологічні аспекти курсу.
5. Питання класифікації джерел курсу "Україна та імперська Росія".
6. Особливості етнотворення українського і російського народів.
7. Геополітичне становище українських земель та його вплив на формування українського етносу.
8. Найдавніші часи на землях України, вплив монголо-татарської навали, литовська та польська доба її історії.
9. Діяльність Богдана Хмельницького у сучасній пам'яті українців і росіян.
10. Постать Івана Мазепи у пам'яті українців і росіян.
11. Батуринаська різанина.
12. Полтавська битва: реальність, наукові та політичні інтерпретації.
13. Ліквідація Запорізької Січі й доля українського козацтва.
14. Постать Кирила Розумовського на тлі згасання козацьких автономій.
15. «Мазепинці» другої половини XVIII – початку XX ст.
16. Місія Капніста до Пруссії.
17. Міф про Київське королівство – Наполеоніду.
18. Українські романтики М. Максимович і М. Гоголь у суспільному житті Російської імперії.
19. «Відкриття» Малоросії на зламі XVIII – XIX ст.: із вражень чужинців про подорожі в Україну.
20. Етнографічний бум XIX ст. і його роль у деструкції Російської імперії.
21. Україноцентричне слов'янофільство Кирило-Мефодіївського товариства.
22. Заборони української мови російським урядом та їхнє значення для формування української нації.
23. Українська церква кінця XVII – початку XX ст. у російському імперському дискурсі.
24. Дискусія між українськими та російськими політичними партіями про національне питання в імперії на початку XX ст.
25. Спроба конституційного переформатування (федералізації) Російської імперії та її провал (1905-1907 рр.)
26. Україна в планах Росії напередодні Першої світової війни.
27. Українці XIX – початку XX ст. і політика російських обмежень для української нації.
28. Україна та Росія у революційних подіях першої чверті XX ст.
29. Україна у складі СРСР. Курс на створення єдиної спільноти – радянський народ та шлях до суверенності України.
30. Взаємовідносини України та Російської Федерації у часи незалежності.
31. Сучасний етап взаємовідносин України та Росії.

РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ СТУДЕНТИ

Поточне тестування та самостійна робота						Сума	
Змістовий модуль №1						100	
T1	T2	T3	T4	T5	T6		Залік
8	8	8	8	8	10		50

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82 – 89	B	добре	
74 – 81	C		
64 – 73	D	задовільно	
60 – 63	E		
35 – 59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0 – 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Впродовж вивчення дисципліни студент має брати активну участь у обговоренні програмних питань на семінарських заняттях, виконанні модульних контрольних робіт, завдань для самостійного вивчення дисципліни.

Рівень знань студентів з усіх тем спецсемінару "Україна та імперська Росія" оцінюється методом усного опитування на семінарських заняттях, а також за наслідками виконання контрольних робіт, написання рефератів та індивідуального складання тем самостійного опрацювання. Основними підсумковими формами оцінювання знань з усієї програми дисципліни є врахування роботи студентів впродовж семестру (за модульно-рейтинговою системою) та співбесіди з ними при допущенні до заліку та рівень знань, виявлений під час складання заліку. Оцінюється також наукова робота студентів (участь у конференціях, конкурсах, олімпіадах, написання статей).

На залік виносяться питання, які охоплюють теоретичні та фактологічні основи навчальної дисципліни.

КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАНЬ І ВМІНЬ

(на заліку)

До залікового завдання входять 2 проблемних питання з дисципліни, які мають узагальнений комплексний характер: 1-е – з першого змістовного модулю, 2-е – з другого змістовного модулю. Відповідь на кожне питання білета оцінюється окремо з диференціацією оцінки: за 1-е питання – від 1 до 12 балів, за 2-е питання – від 1 до 13 балів, що в сумі дає не більше **25 балів**.

Залікові питання можуть бути замінені індивідуальними завданнями та самостійною роботою студентів, що задаються впродовж вивчення курсу і здаються у день виставлення заліку.

Оцінка визначається на підставі критеріїв, що наведені в таблиці:

шкала оцінювання	критерії визначення оцінки
12-13 балів – для другого питання	студент глибоко і досконало знає матеріал усіх тем, повністю засвоїв теоретичні основи, уміє визначати причини і наслідки суспільно-політичних та соціально-економічних процесів, володіє інформацією щодо сучасного стану історичних досліджень
11-12 балів – для першого питання	студент добре засвоїв теоретичний матеріал і здобув практичні навички, достатні для виконання завдань на рівні вище середнього з окремими неточностями (у визначенні дат, характеристик подій і явищ історії)
10-11 балів – для другого питання	студент добре засвоїв теоретичний матеріал дисципліни і здобув практичні навички на рівні, який дає можливість виконувати завдання на рівні вище середнього, втім, із декількома суттєвими помилками
9-10 балів – для першого питання	студент ознайомлений в загальних рисах з теоретичним матеріалом і має практичні навички, достатні для виконання завдань на рівні мінімальних вимог
7-9 балів – для другого питання	студент має уявлення про теоретичний матеріал, але при виконанні практичних завдань допускається дуже грубих помилок.
6-8 балів – для першого питання	Необхідно повторно опрацювати матеріал і повторно скласти залік
4-6 балів – для другого питання	
3-5 балів – для першого питання	
Менше 4 балів – для другого питання	
Менше 3 балів – для першого питання	

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Тема: Держава Богдана Хмельницького і Московська держава

При розгляді цієї теми варто глибоко проаналізувати і акцентувати увагу студентів на наступних питаннях: характеристика тогочасної міжнародної ситуації. Зовнішня політика Речі Посполитої, Туреччини, Кримського ханства, Швеції, Московії та інших європейських країн щодо України. Внутрішньополітичне становище українського суспільства. Московофільська ідея в колах українського духовенства та козацької старшини.

Тема: Переяславська рада та березневі статті 1654 року, їх значення

Розглядаючи вказану проблему, на основі порівняльного аналізу, слід зосередити увагу на питаннях: Переяславська угода 1654 р. в працях українських та російських істориків. Місія Бутурліна. Українське і російське трактування характеру союзу. Початок обмежень українського суверенітету. Конфедеративний характер. Переяславської угоди. Політичні наслідки переяславських домовленостей. Неоднозначність висвітлення цього періоду в працях істориків, шкіл і напрямків історіографії. Необхідність об'єктивного підходу, відмови від упередженості та екстраполяції сучасних політичних доктрин на ґрунт середини XVIII ст. Зовнішня політика Б. Хмельницького щодо Росії.

Тема: Політична ситуація в Україні після Переяславської угоди 1654 року

При розгляді цієї теми варто глибоко проаналізувати і акцентувати увагу студентів на наступних питаннях: незавершеність і невизначеність українсько-російських домовленостей. Значення сепаратного Віленського договору 1636 року. Формування старшинської опозиції до промосковської політики Богдана Хмельницького. Спроби корекції зовнішньої політики в бік Швеції та Трансільванії.

Тема : Українська держава часів Івана Виговського

Розглядаючи вказану проблему, на основі порівняльного аналізу слід зосередити увагу на питаннях: політична ситуація після смерті Богдана Хмельницького. Московська доктрина “збирання руських земель” та її значення для подальших україно-російських відносин. Діяльність Івана Виговського. Юрій Хмельницький.

Тема : Політика Москви в період Руїни в Україні

Розглядаючи вказану проблему, на основі порівняльного аналізу слід зосередити увагу на питаннях: вплив внутрішніх факторів суспільно-політичного життя в Україні на розвиток українсько-московських відносин в останній третині XVII ст. Характеристика вимог московського уряду (січень 1658 р.). Початок громадянської війни в Україні. Розкол козацької старшини на принципах зовнішньополітичної орієнтації. Політичні амбіції Олексія Михайловича до України. Іван Брюховецький. Подальше інтегрування Гетьманщини щодо Росії.

Тема: Діяльність Петра I щодо України

При розгляді цієї теми варто глибоко проаналізувати і акцентувати увагу студентів на наступних питаннях: імперські амбіції як визначальний політичний курс по відношенню Московської держави до України. Становлення нової державної доктрини Московської держави та її наслідки для української державності. Використання людських та матеріальних ресурсів на потребу імператорської політики Росії. Діяльність Малоросійської колегії.

Тема: Реформування Гетьманщини на початку XVIII ст.

При розгляді цієї теми варто зосередити увагу на військовій нараді у Жовкві (1707 р.) та її наслідки для державного реформування України. Введення системи контролю за адміністративною, господарською, фінансовою діяльністю гетьмана та старшини. Втручання у кадрову політику Гетьманату. Царський указ від 1715 р. про порядок заміщення старшинських вакансій. Примусова інтеграція господарського комплексу Гетьманщини до російського ринку. Уніфікація державних порядків Гетьманщини до російського зразка. Перехід від “московських” до “імперських” підходів щодо України.

Тема: Ліквідація державності України

При розгляді цієї теми варто глибоко проаналізувати і акцентувати увагу студентів на наступних питаннях: соціально-економічні та політичні передумови ліквідації автономії України та включення її території до складу Російської імперії. Два напрямки імперського тиску: 1) обмеження політичної автономії; 2) асиміляція. Українська політика Катерини II та фактори, які впливали на її формування. Створення на місці гетьманської центральної адміністративної системи Другої Малоросійської колегії з її департаментами. Реорганізація Генерального суду та інших установ. Скасування Запорізької Січі.

Тема: Наслідки ліквідації Української держави

Особлива увага при розгляді цієї теми повинна бути зосереджена на соціально-економічні та політичні передумови національного відродження в першій половині XIX ст. Основні ідейні документи Кирило-Мефодіївського братства. Репресії російського царизму в галузі освіти. Київський університет Святого Володимира. М. Максимович. Роль західноукраїнських земель в національному відродженні. Аракчєєвщина в Україні.

Тема: Антиукраїнська політика царизму в XIX ст.

При розгляді цієї теми варто глибоко проаналізувати і акцентувати увагу студентів на наступних питаннях: характеристика внутрішнього режиму в другій половині XIX ст. Діяльність Т. Г. Шевченка. "Основи". Виникнення громад. Указ Валуєва та його наслідки. Активізація діяльності Київської громади на початку 70-х рр. В. Антонович. М. Драгоманов. Ємський указ Олександра II, його значення для розвитку української культури. Політика русифікації в українських землях.

Методичні вказівки**щодо виконання модульних контрольних робіт**

Модульна контрольна робота є обов'язковим видом контролю зрізу знань студентів. Проводиться за кожним змістовним модулем у формі письмових тестів та розгорнутих відповідей на творчі завдання.

У процесі підготовки до модульної контрольної роботи студенти повинні ознайомитися з переліком питань і завдань, які можуть бути винесені на модульну контрольну роботу. Спираючись на літературу, рекомендовану до курсу в цілому й до окремих завдань додатково, студенти самостійно перевіряють свою обізнаність із контрольних питань.

Під час виконання модульної контрольної роботи студенти без підручних засобів вирішують тестові завдання, дають відповіді на проблемно сформульовані або ж конкретно поставлені питання.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА**Базова**

1. В.Кремень, В.Ткаченко. Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації. Навчальний посібник. -К., «Видавничий центр ДрУк», 1998.
2. Прицак О. Що таке історія України? // Слово і час-1991. №1. – С.54.
3. Лисяк-Рудницький І. Історичні ессе. – К., 1994 Т.1. – С. 45
4. Коллінгвуд Р.Дж Идея истории. Автобиография. М.,1980.
5. Бердяев Н.А. Смысл истории. М., 1990.
6. Бицилли П.М. Очерки теории исторической науки. Прага. 1925.
7. Блок М. Аполлогия истории, или Ремесло историка. М., 1986.
8. Брайчевський М.Ю. Вступ до історичної науки. К., 1995.
9. Бродель Ф. Свидетельство историка //Французский ежегодник. 1982. М., 1984.
10. Гаврилюк В.В., Трикоз Н.А. Динамика ценностных ориентаций в период социальной трансформации (поколенный подход) // СОЦИС. 2002. № 1. Губман Б.Л. Смысл истории: Очерки современных западных концепций. М., 1991.
11. Гумилёв Л.Н. География этноса в исторический период. Л., 1990.
12. Історична наука на порозі XXI століття: підсумки та перспективи. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Харків. 1995.
13. Литвин В.М. Історія України (у 3-х томах). К., 2003.
14. Смолій В.А. Проблеми історії ХХ століття. Матеріали Всеукраїнської наукової конференції. Переяслав-Хмельницький. 2006.
15. Брехуненко В. Московська експансія і Переяславська рада 1654 року. – К.:Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, 2005. – 368 с.
16. Грицак Я. Нарис історії України. Формування модерної української нації XIX – XX ст. – Київ, 1997.
17. Горобець В. “Волимо царя східного...”. Український Гетьманат та російська династія до і після Переяслава. – К. : Критика, 2007. – 464 с.
18. Дорошенко Д. Нарис історії України. – Т. 2. – К., 1991.
19. Ефименко А. История украинского народа. – К., 1990.
20. Історія України: Курс лекцій / під ред. Мельника Л.Г. – К. : “Либідь”, 1991-1992.
21. Історія України: нове бачення: у 2-х т. / під ред. В.А. Смолія. – К., 1995.
22. Історія України / під ред. Ю. Заїцева. – Львів, 1996.
23. Крип'якевич І. Історія України. – Львів, 1990.

24. Полонська-Василенко Н. Історія України. – К., 1992.
25. Рибалка І. Історія України. – К., 1995.
26. Сарбей В.Г. Національне відродження України. Україна крізь віки. – Т.9. К., 1999. – С. 18-28.
27. Чабан А.Ю. Історія Середньої Наддніпрянщини. – Черкаси. 2011.
28. Яковенко Н. Нарис історії України. З найдавніших часів до кінця XVIII століття. – Київ, 1997.

Допоміжна

1. Апанович О. Козацькі літописці: Самовидець // Неспалима купина. – 1995. № 5-6
2. Апанович О.М. Гетьмани України і кошові старани Запорізької Січі. – К. 1993.
3. Архів коша Запорізької Січі: опис справ 1713-1776 р. К.: Наукова думка, – 1994.
4. Бовуа Д. Шляхтич, кріпак і ревізор: польська шляхта між царизмом та українськими масами 1831-1863. – К. 1996.
5. Бойко О.Д. Історія України. – К., 1999.
6. Гуржій О. Українська козацька держава в другій половині XVII-XVIII ст.: Кордони, населення, право. – К., 1996.
7. Дорошенко Д. Православна Церква в минулому і сучасному житті українського народу. – Берлін, 1940. – 69 с.
8. Євселевський Л., Фарина С. “Просвіта” в Наддніпрянській Україні: Історичний нарис. – К.: Всеукр. т-во “Просвіта” ім. Т. Шевченка, 1993. – 128 с.
9. Жученко В.С. Соціально-економічна програма революційного народництва на Україні. – К. 1969.
10. Зайончковский П. Кирило – Мефодиевское общество (1844-1847). – М., 1959.
11. Історико-мемуарна проза XVII-XVIII ст. Літопис Самовидця, Літопис Граб'янки, Літопис Величка. Щоденник Якова Мерновича // Хрестоматія давньої української літератури. – К., 1967.
12. Каппелер А. Структура українського національного руху в Російській імперії // Сучасність. – 1992. – № 7. – С. 48-56.
13. Касьянов Г. Українська інтелігенція на рубежі XIX – XX століть: соціально-політичний портрет. – К.: Либідь, 1993. – 176 с.
14. Коник О. Селянські депутати з України в державних думах Російської імперії // “Українське питання” в Російській імперії (кінець XIX – початок XX ст.): Колективна наукова монографія в трьох частинах / Відп. ред. В.Г. Сарбей. – Ч. 2. – К.: Інститут історії України НАН України, 1999. – С. 445-470, 483-487.

15. Котляр М. та ін. Козацькі літописи XVII-XVIII ст. Довідник з історії України – К., 1993. – С. 78.
16. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні XX ст. / Пер. з англ. – К.: Основи, 1997. – 423 с.
17. Лисенко М. Декабристський рух на Україні. – К., 1954.
18. Мельник Л.Г. Гетьманщина періоду стабілізації (1669-1709) – К. 1993.
19. Мельник Л.Г. Політична історія Гетьманщини XVIII ст. у документах і матеріалах. – К., 1997.
20. Миллер А. “Украинский вопрос” в политике властей и русском общественном мнении (вторая половина XIX в.). – Санкт-Петербург: Алетей, 2000. – 260 с.
21. Миронов Б. Социальная история России периода империи (XVIII – нач. XX веков): Генезис личности, демократической семьи, гражданского общества и правового государства: В 2-х т. – СПб.: Дмитрий Булавин, 1999. – Т. 1. – 549 с.
22. Миронов Б. Социальная история России периода империи (XVIII – нач. XX веков): Генезис личности, демократической семьи, гражданского общества и правового государства: В 2-х т. – СПб.: Дмитрий Булавин, 1999. – Т. 2. – 567 с.
23. Половинчак Ю. Роль газети “Киевлянин” у дискусіях про місце і статус української мови наприкінці XIX – на початку XX ст. // Українознавство. – 2005. – № 4. – С. 170-178.
24. Прийма Р.Я. Шевченко і російський визвольний рух. – К., 1966.
25. Робітничий рух на Україні (1883-1894рр.). – К., 1990.
26. Світленко С. Народництво в Україні: сучасний погляд на проблему (початок) // Український історичний журнал. – 1997. – № 3. – С. 41-49.
27. Світленко С. Народництво в Україні: сучасний погляд на проблему (закінчення) // Український історичний журнал. – 1997. – № 4. – С. 29-38.
28. Сергієнко Т. Т.Шевченко і Кирило-Мефодіївське товариство. – К., 1983.
29. Скальковський А.О. Історія нової Січі, або останнього Коша Запорозького. – Дніпропетровськ, 1994.
30. Смоляр Л. Минуле заради майбутнього. Жіночий рух Наддніпрянської України II пол. XIX – поч. XX століття. Сторінки історії: Монографія. – О.: Астропринт, 1998. – 408 с.
31. Степаненко Г. Національно-культурницька діяльність вихованців православних духовних семінарій в Україні (друга половина XIX – поч. XX ст.) // Історія релігій в Україні: Праці XII-ї Міжнародної наукової конференції (Львів, 20-24 травня 2002 року). – Кн. I. – Л.: Логос, 2002. – С. 404-411.

32. Степашин Б. Козацькі літописи. / Степашин Б. Українська література. 9 клас. – К., 1997.
33. Чабан А.Ю. Середнє Подніпров'я. – Черкаси. 1999.
34. Шанин Т. Революция как момент истины. Россия 1905-1907 гг. → 1917-1922 гг.: Пер. с англ. – М.: “Весь Мир”, 1997. – 560 с.
35. Шип Н. Русско-украинское культурное сотрудничество в XVII – первой половине XIX вв. – К., 1988.
36. Шип Н. Церковно-православный рух в Україні (поч. XX ст.). – К.: Ін-т історії України НАН України, 1995. – 66 с.
37. Щеголев С. История “украинского” сепаратизма [репринт 1912 р.]. – М.: Имперская традиция, 2004. – 472 с.
38. Яворницький Д.І. Історія запорізьких козаків. В 3-х тт. – 1970.
39. Ульяновський В.І. Історія України. Авторська програма-конспект курсу. К., 1997
40. Чабан Н.А. Образ суверенної України у вербальному втіленні. Автореферат канд. дис. К., 1997.
41. Шамис Е. Теория поколений // Директор по персоналу. 2008. <http://www.hr-director.ru/115>
42. Шамис Е., Антипов А. Теория поколений // Маркетинг Менеджмент. 2007. №6.
43. N. Howe, W. Strauss. – New York: Quill, 1992.

ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Перелік наукових та інших посібників, методичних вказівок і методичних матеріалів до технічних засобів навчання

1. Археологічна експозиція козацьких часів.
2. Фотоматеріали.
3. Відеофільми.

ПІСЛЯМОВА

Сьогодні, як ніколи раніше, зросла зацікавленість українського суспільства до українсько-російських відносин, як у історичній ретроспективі так і їх проявів у сучасну добу.

Події 2014-2015 рр. засвідчили про трансформацію імперської політики сучасної Росії щодо України, яка проявилася у анексії Криму, сприяння збройним виступам сепаратистів на південному сході України, агресивному відношенні до України на міжнародній арені, відверте несприйняття курсу нашої держави до європейської інтеграції.

Сучасна історична наука Російської Федерації монополізує давню історію слов'янських народів, привласнюючи особливості прадавнього етапу – від етнічних назв, до перебігу подій, показуючи домінуючу роль в них російського етносу.

Саме тому, надзвичайно вгзливим завданням є спокійне і виважене вивчення процесів формування імперської політики Росії щодо України, яке ґрунтується на досконалому дослідженні джерел, новітніх історичних досліджень, аналізу сьогоденних подій.

Важливо підготувати майбутніх учителів, викладачів історичних дисциплін до ґрунтовного аналізу, вмінню переконливо доводити про маніпулювання і перекручення історичних фактів, озброїти їх новітніми методологічними прийомами, логічно і послідовно розвінчувати міфи і стереотипи, які залишилися у історичній свідомості поколінь.

Пропонований курс «Україна та імперська Росія» і слугує цьому високу завданню. Він передбачає і можливу трансформацію у більш широкий обсяг з детальним опрацюванням сучасних проявів імперської політики Росії щодо України та інших пострадянських республік.

Навчальне видання

Чабан Анатолій Юзефович

УКРАЇНА ТА ІМПЕРСЬКА РОСІЯ

Навчально-методичний посібник

Комп'ютерне верстання

Любченко Л. Г.

Підписано до друку 26.03.2016. Формат 60x84/16.

Ум. друк. арк. 3,5. Тираж 100 пр. Зам. № 6029

Видавець і виготівник видавничий відділ
Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького

Адреса: бульвар Шевченка, 81, м. Черкаси, Україна, 18031

Тел. (0472) 37-13-16, факс (0472) 35-44-63,

e-mail: vudav@cdu.edu.ua, <http://www.cdu.edu.ua>

Свідоцтво про внесення до державного реєстру
суб'єктів видавничої справи ДК №3427 від 17.03.2009 р.